

24/2011

Viittomakielisten kielelliset oikeudet

*oikeusministeriö
justitieministeriet*

Viittomakielisten kielelliset oikeudet

19.4.2011

Julkaisun nimi	Viittomakielisten kielelliset oikeudet
Tekijä	Viittomakielisten kielelliset oikeudet -työryhmä Puheenjohtaja: Johanna Suurpää
Oikeusministeriön julkaisu	24/2011 Mietintöjä ja lausuntoja
OSKARI numero	OM 9/021/2010
ISSN-L	1798-7105
ISSN (PDF)	1798-7105
ISBN (PDF)	978-952-259-130-2
URN	URN:ISBN: 978-952-259-130-2
Pysyvä osoite	http://urn.fi/URN:ISBN: 978-952-259-130-2
Asia- ja avain- sanat	viittomakieli, kielelliset oikeudet
Tiivistelmä	<p>Työryhmän työskentelyn lähtökohtana on ollut oikeusministeriön vuonna 1996 viittomakielien oikeudellista asemaa kartoittaneen työryhmän mietintö ja erityisesti sen selvittäminen, miten mietinnössä annetut suositukset ovat käytännössä toteutuneet. Tämän lisäksi työryhmä on selvittänyt viittomakielisten asemaa myös laajemmin, muun muassa arvioimalla tämänhetkisen lainsäädännön kattavuutta viittomakielisten perusoikeuksien toteutumisen kannalta. Työryhmän asettamisen taustalla oli myös Kuurojen Liitto ry:n ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen valmisteleva Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma, joka julkaistiin vuonna 2010.</p> <p>Viittomakielinen yhteisö rakentuu kolmen vahvan peruspilarin – kielen, kulttuurin ja identiteetin – varaan. Yhteisöön kuuluu niin kuuroja, huonokuuloisia kuin kuulevia-kin. Viittomakieltä käyttäviä kuuroja ja huonokuuloisia on arvioitu olevan noin 4000–5000 ja viittomakieltä käyttäviä kuulevia 6000–9000.</p> <p>Perussäännös kielellisistä oikeuksista sisältyy perustuslain 17 §:n. Sen 3 momentin mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.</p> <p>Työryhmän työssä on omaksuttu lähtökohdaksi perusoikeus- ja ihmisoikeusnäkökulma. Mietinnössä käydään läpi viittomakielisten kannalta keskeistä voimassa ja valmisteilla olevaa perusoikeus- ja ihmisoikeusnormistoa. Oikeusvertailevaan osuuteen sisältyy Pohjoismaiden lisäksi eräiden muiden eurooppalaisten maiden lainsäädäntöratkaisuja.</p> <p>Viittomakielisten kielellisten oikeuksien toteutumisen kannalta keskeisinä teemoina käsitellään varhaislapsuutta, opetusta, koulutusta, tutkimusta ja kulttuuria, tulkka-</p>

usta sekä tiedonvälitystä koskevia kysymyksiä. Näiden osalta käydään läpi voimassaolevaa lainsäädäntöä ja käytännön nykytilaa sekä esitetään kehittämistyön pohjaksi johtopäätöksiä. Erityiskysymyksinä käsitellään suomenruotsalaista viittomakieltä, jonka olemassaolo on uhattu, sekä kuurojen maahanmuuttajien tilannetta.

Kehityksessä koskien viittomakielisten oikeuksia on ollut selviä hallinnonalakohtaisia eroja. Joillakin osa-alueilla lainsäädäntöön on kirjattu myönteisiä uudistuksia. Niiden toimeenpano ei kuitenkaan välttämättä ole aina toteutunut perustuslain hengen mukaisesti. Osassa vuoden 1996 mietinnön suositusten kattamista kysymyksistä muutoksia ei viidessätoista vuodessa taas ole juurikaan tapahtunut. Viittomakielisen yhteisön jäsenille myönnettyt oikeudet ja palvelut näyttävät lisäksi usein tarjoutuvan pelkästään kuurouteen liitetyn vammaisuuden määrittelyn kautta, eivätkä kieli- ja kulttuuriryhmän oikeuksien perusteella.

Työryhmän näkemyksen mukaan keskeistä on sekä viranomaisten tietoisuus viittomakielestä ja sen merkityksestä kieli- ja kulttuuriyhteisölle, että viittomakielisen yhteisön osallistaminen sitä koskevaan päätöksentekoon. Lisäksi tarve hallinnonalojen rajat ylittävään jatkuvaan yhteistyöhön on tullut työskentelyn aikana selvästi esille. Yksi mahdollisuus varmistaa riittävä tiedonkulku ja yhteistyö on oikeusministeriön yhteydessä toimiva kieliain neuvottelukunta, jossa viittomakieltä koskevilla kysymyksillä voisi olla oma erillinen roolinsa.

19.4.2011

Publikationens titel	Teckenspråkigas språkliga rättigheter
Författare	Arbetsgruppen för teckenspråkigas språkliga rättigheter Ordförande: Johanna Suurpää
Justitieministeriets publikation	24/2011 Betänkanden och utlåtanden
OSKARI nummer	OM 9/021/2010
ISSN-L	1798-7105
ISSN (PDF)	1798-7105
ISBN (PDF)	978-952-259-130-2
URN	URN:ISBN: 978-952-259-130-2
Permanent adress	http://urn.fi/URN:ISBN: 978-952-259-130-2
Sak- och nyckelord	teckenspråk, språkliga rättigheter
Referat	<p>Utgångspunkten för arbetsgruppens arbete har varit betänkandet av justitieministeriets arbetsgrupp som utredde teckenspråkets juridiska ställning år 1996 och i synnerhet att utreda hur rekommendationerna, som gavs i betänkandet har förverkligats i praktiken. Arbetsgruppen har också mer vidstäckt sett över teckenspråkigas rättsliga ställning, bl.a. genom att bedöma den nuvarande lagstiftningens omfattning med tanke på förverkligandet av teckenspråkigas grundläggande rättigheter. Tillsättandet av arbetsgruppen hade samband även med det språkpolitiska programmet för teckenspråken i Finland, som bereddes av Finlands Dövas Förbund rf och Forskningscentralen för de inhemska språken och publicerades år 2010.</p> <p>Teckenspråkgemenskapen vilar på tre starka grundpelare – språket, kulturen och identiteten. Människorna som hör till teckenspråkgemenskapen kan vara döva, ha nedsatt hörsel eller vara hörande. Det finns uppskattningvis 4 000–5 000 döva och personer med nedsatt hörsel som använder teckenspråk och 6 000–9 000 hörande teckenspråksanvändare.</p> <p>Bestämmelsen om den grundläggande rättigheten till ett eget språk och en egen kultur ingår i 17 § i grundlagen. Enligt paragrafens 3 mom. har samerna såsom urfolk samt romerna och andra grupper rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Rättigheterna för dem som använder teckenspråk samt dem som på grund av handikapp behöver tolknings- och översättningshjälp tryggas genom lag.</p> <p>Arbetsgruppen har i sitt arbete utgått från de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna. I betänkandet ingår en genomgång av gällande och planerade normer för grundläggande fri- och rättigheter och mänskliga rättigheter som är av betydelse för teckenspråkiga. I rättsjämförelsedelen ingår utöver de nordiska länderna även vissa andra europeiska länders lagstiftningslösningar.</p>

När det gäller förverkligandet av teckenspråkigas språkliga rättigheter behandlas i betänkandet frågor som gäller den tidiga barndomen, undervisning, utbildning, forskning och kultur, tolkning samt informationsförmedling. I fråga om dessa presenteras den gällande lagstiftningen, nuläget i praktiken samt slutsatser som kan användas som underlag vid utvecklingsarbetet. Som särskilda frågor behandlade arbetsgruppen det hotade finlandssvenska teckenspråket samt ställningen av döva invandrare.

När det gäller utvecklingen av teckenspråkigas rättigheter finns det tydliga skillnader mellan förvaltningsområdena. Inom vissa sektorer har det i lagstiftningen intagits positiva reformer, som dock inte nödvändigtvis alltid har verkställts enligt grundlagens anda. I en del av frågorna som tas upp i rekommendationerna har det däremot inte skett några större ändringar under de senaste femton åren. Dessutom verkar de rättigheter och tjänster som tillhandahålls teckenspråksgemenskapen ofta grunda sig enbart på det funktionshinder som förknippas med dövhet, inte på att dessa hör till en språklig och kulturell grupps rättigheter.

Enligt arbetsgruppen är det viktigt att myndigheterna är medvetna om teckenspråket och dess betydelse för den språkliga och kulturella gemenskapen samt att öka teckenspråksgemenskapens delaktighet i beslutsfattandet som gäller den. Under arbetet har det dessutom blivit klart att det finns behov för kontinuerligt samarbete över förvaltningsområdenas gränser. Ett alternativ för att säkerställa tillräcklig information och samarbete är att utnyttja delegationen för språkärenden, som är verksam i samband med justitieministeriet. Inom delegationen kunde ärenden som gäller teckenspråket tas upp som en särskild fråga.

19.4.2011

Name of the Publication	Linguistic rights of sign language users
Author	Working group for the linguistic rights of the sign language users Chairperson: Johanna Suurpää
Publication of the Ministry of Justice	24/2011 Memorandums and statements
OSKARI number	OM 9/021/2010
ISSN-L	1798-7105
ISSN (PDF)	1798-7105
ISBN (PDF)	978-952-259-130-2
URN	URN:ISBN: 978-952-259-130-2
Permanent address	http://urn.fi/URN:ISBN: 978-952-259-130-2
Keywords	sign language, linguistic rights
Abstract	<p>The work of the working group is based on a report by another working group of the Ministry of Justice, published in 1996, in which the judicial status of sign language in Finland has been examined. The purpose of the working group was especially to study how the recommendations given in the report have been implemented in practice. In addition, the working group has done more extensive research on the status of persons using sign language, for example by assessing the scope of the existing legislation as regards the realisation of the fundamental rights of sign language users. The Sign Language Policy Programme, drafted by the Finnish Association of the Deaf and the Research Institute for the Languages in Finland and published in 2010, was also one of the underlying reasons for setting up the working group.</p> <p>The sign language community is founded on three strong pillars – language, culture and identity. The sign language community consists of all kinds of people who may be deaf, hard-of-hearing or hearing. The estimated number of deaf and hard-of-hearing people using sign language in Finland is around 4,000–5,000 and the number of hearing people using sign language around 6,000–9,000.</p> <p>The provision on the basic right to language and culture is included in section 17 of the Finnish Constitution. According to subsection 3 of the aforesaid section, the Sami, as an indigenous people, as well as the Roma and other groups, have the right to maintain and develop their own language and culture. The rights of persons using sign language and of persons in need of interpretation or translation aid owing to disability are guaranteed by an Act.</p> <p>The working group has adopted the fundamental and human rights as the foundation for its work. The central norms related to the fundamental and human rights that are essential for sign language users, both the existing and the ones being drafted, are examined in the report. Along with the legislative solutions of</p>

the Nordic countries, the legislation of certain other European countries is also studied in the comparative law section of the report.

Themes that are essential to the realisation of the linguistic rights of sign language users are examined in the report: infancy, teaching, education, research and culture, interpretation, and communication. The effective legislation, the current situation in practice, and conclusions meant to provide a basis for the development work are presented in the report. Special questions examined by the working group were the Finnish-Swedish sign language, the existence of which is at risk, and the situation of deaf immigrants.

Distinctive differences between the administrative sectors have come up with regard to the development of the sign language users' rights. When it comes to certain recommendations, favourable reforms have been included in the legislation, but they have not, however, in all cases been implemented in the spirit of the Constitution. On the other hand, any changes as regards some of the issues covered by the recommendations have not occurred in the past fifteen years. The rights and services granted for sign language users are, in addition, often offered only on the grounds of disability associated with deafness, not on the grounds of the rights of a cultural and language group.

According to the view of the working group, both the authorities' awareness of sign language and of its significance to the linguistic and cultural community and the participation of the sign language community in the decision-making concerning it are essential issues. In addition, it has become evident during the project that continuous cooperation between the different administrative sectors is required. The Advisory Board on Language Affairs, operating in connection with the Ministry of Justice, provides one possible solution for ensuring sufficient communication and cooperation. Questions concerning sign language could have a separate role in the work of the Advisory Board.

The estimated number of deaf and hard-of-hearing people using sign language in Finland is around 4,000–5,000 and the number of hearing people using sign language around 6,000–9,000.

Oikeusministeriölle

Oikeusministeriö asetti 10.12.2010 työryhmän selvittämään, miten viittomakielen oikeudellista asemaa vuonna 1996 kartoittaneen työryhmän antamat suositukset ovat käytännössä toteutuneet. Työryhmän tehtävänä oli lisäksi päivittää aiemman työryhmän työn pohjalta viittomakielen ja sitä käyttävien oikeusasemaa koskevat ongelmakohdat sekä arvioida tämänhetkisen lainsäädännön kattavuutta viittomakielisten perusoikeuksien toteutumisen kannalta.

Työryhmän tuli saada työnsä valmiiksi 31.3.2011 mennessä.

Työryhmän puheenjohtajaksi määrättiin johtaja Johanna Suurpää oikeusministeriöstä ja jäseniksi sosiaalineuvos Viveca Arrhenius sosiaali- ja terveysministeriöstä (varajäsen hallitussihteeri Kaisa Rainakari) sekä kehittämisjohtaja Kaisa Alanne Kuurojen Liitto ry:stä. Työryhmän sihteeiksi määrättiin ylitarkastaja Reetta Peltonen oikeusministeriöstä ja kutsuttiin viittomakieliyksikön yksikönpäällikkö Pirkko Selin-Grönlund Kuurojen Liitto ry:stä.

Työryhmä kokoontui viisi kertaa ja kuuli asiantuntijoina hallitussihteeri Hanna Kiiskistä sosiaali- ja terveysministeriöstä, suunnittelija Riikka Heikkistä ja lakimies Merja Rautio-Rajalaa Kansaneläkelaitokselta, neuvotteleva virkamies Aleksandra Partasta liikenne- ja viestintäministeriöstä, puheenjohtaja Håkan Westerholmia Finlandssvenska teckenspråkiga rf:stä, FM Karin Hoyeria, opetusneuvos Jussi Pihkalaa, opetusneuvos Armi Mikkolaa, ylitarkastaja Anne Luoto-Halvaria, kulttuurisihteeri Lea Halttusta ja hallitusneuvos Kaija Suorsa-Aarniota opetus- ja kulttuuriministeriöstä sekä opetusneuvos Leena Nissilää opetushallituksesta. Sihteeristö kuuli lisäksi lainsäädäntöneuvos Marjatta Hiekkää ulkoasiainministeriöstä, johtaja Olli-Pekka Heinosta Yleisradio Oy:stä sekä ylitarkastaja Patrik Kuusista työ- ja elinkeinoministeriöstä.

Työryhmän asettamisen taustalla oli myös Kuurojen Liitto ry:n ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen valmisteleva Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma, joka julkaistiin vuonna 2010. Ohjelmassa kiinnitetään huomiota viittomakielen kehittämistarpeisiin. Myös työryhmä totesi, että vaikka osassa vuoden 1996 toimintasuosituksissa on tapahtunut selvää edistymistä, ovat monet tuolloin annetuista toimenpidesuosituksista edelleen ajankohtaisia.

Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma esittää myös erillisen viittomakielilain laatimista. Tähän ei työryhmä toimeksiantonsa mukaisesti ottanut kantaa, vaan asia jää jatkovalmistelun varaan.

Saatuana työnsä päätökseen työryhmä luovuttaa kunnioittavasti mietintönsä oikeusministeriölle.

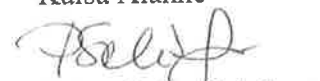
Helsingissä 28. päivänä maaliskuuta 2011

Johanna Suurpää

Viveca Arrhenius

Reetta Peltonen

Kaisa Alanne

Pirkko Selin-Grönlund

SISÄLLYS

1 TAUSTAA	15
1.1 Mitä on viittomakieli?	15
1.2 Viittomakieliset – kieli ja kulttuuriyhteisö	15
2 OIKEUDELLINEN PERUSTA	18
2.1 PERUSTUSLAKI	18
2.1.1 Yleistä	18
2.1.2 Keskeiset perusoikeussäännökset	18
2.1.3 Yhdenvertaisuus ja julkisen vallan edistämisvelvollisuus	20
2.2 KANSAINVÄLINEN NORMISTO	21
2.2.1 Voimassa oleva sääntely	21
2.2.2 YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus	23
2.3 OIKEUSVERTAILEVIA NÄKÖKOHTIA	24
2.3.1 Viittomakieli muiden Pohjoismaiden lainsäädännössä	24
2.3.2 Viittomakieli eräiden maiden lainsäädännössä	26
3 NYKYTILA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	28
3.1 VARHAISLAPSUUS	28
3.1.1 Lainsäädäntö	28
3.1.2 Nykytila	29
3.1.3 Johtopäätökset	30
3.2 OPETUS, KOULUTUS JA TUTKIMUS, KULTTUURI	31
3.2.1 Lainsäädäntö	31
3.2.2 Nykytila	32
3.2.3 Johtopäätökset	35
3.3 TULKKAUS	36
3.3.1 Lainsäädäntö	36
3.3.2 Nykytila	38
3.3.3 Johtopäätökset	39
3.4 TIEDONVÄLITYS	41
3.4.1 Lainsäädäntö	41
3.4.2 Nykytila	42
3.4.3 Johtopäätökset	43
3.5 ERITYISRYHMÄT	44
3.5.1 Suomenruotsalainen viittomakieli	44
3.5.2 Kuurot maahanmuuttajat	45
4 LOPUKSI	47

VIITTOMAKIELISTEN KIELELLISET OIKEUDET

1 TAUSTAA

1.1 Mitä on viittomakieli?

Viittomakieli on viime vuosina saanut näkyvyyttä muun muassa mediassa niin paljon, että se tunnustetaan yleisesti kuurojen käyttämäksi kieleksi. Hieman vieraampaa on, että viittomakieli ei ole kansainvälinen sekä se, että viittomakielet eivät kopioi ympäristön puhuttuja kieliä käsimerkein, vaan niillä on oma kielioppinsa, sanastonsa ja muu säännöstönsä. Uutta saattaa olla myös se, että viittomakieli on monien kuulevien henkilöiden äidinkieli – he ovat saaneet sen viittomakielisiltä kuuroilta vanhemmiltaan.

Viittomakielet ovat itsenäisiä kieliä, joiden ilmaukset tuotetaan käsien, pään ja kasvojen sekä vartalon liikkeillä ja vastaanotetaan näön varassa. Viittomakielet syntyvät kuurojenyhteisöjen sisällä spontaanisti kommunikaation tarpeesta, eikä niitä erikseen keksitä. Puhuttujen kielten tavoin viittomakielet ovat sidoksissa maansa kulttuuriin.

Viittomakielen yleiskielen muoto ei ole samalla tavoin säänneltyä ja vakiintunutta kuin esimerkiksi suomen ja ruotsin, joilla on vankka kirjallinen kulttuuri ja joiden kirjakielen osaamiselle luodaan pohja jo koulussa. Viittomakielisissä teksteissä (viittomakieliset uutiset, oppimateriaali, tiedotteet ym.) yleiskielen ominaisuuksia ovat selkeä lauserakenne, viittomien huolellinen artikulaatio sekä murteellisten ja arkityylisten viittomien välttäminen. Tutkimusta viittomakielen kieliopillisista piirteistä on vasta hyvin vähän, eikä viittomakielen kielioppia kuvaavaa teosta ole siksi vielä pystytty kokoamaan.

Suomessa käytetään kahta kansallista viittomakieltä: suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä. Tässä tekstissä sanalla *viittomakieli* viitataan lähtökohtaisesti näihin molempiin kieliin. Suomenruotsalaista viittomakieltä käsitellään kuitenkin lisäksi erikseen sen erityistarpeiden takia. Maahanmuuton myötä Suomessa käytetään myös muita viittomakieliä, suurimpana ryhmänä venäläistä viittomakieltä.

1.2 Viittomakieliset – kieli ja kulttuuriyhteisö

Kuten muutkin kieli- ja kulttuuriryhmät, viittomakielinen yhteisö rakentuu kolmen vahvan peruspilarin, kielen, kulttuurin ja identiteetin, varaan. Yhteisön jäsenet kokoontuvat siellä, missä viittomakieltä käytetään. Yhteiset kokemukset, historia ja elämäntapa sitovat heitä yhteen. Siksi viittomakieliset määrittelevätkin itsensä ensisijaisesti kieli- ja kulttuurivähemmistöksi, eivät vammaisryhmäksi. Kieli- ja kulttuuriryhmän oikeudet määriteltiin perustuslaissa vuonna 1995.

Yhteisön ulkopuoliset ovat eri aikoina käyttäneet viittomakielisten ryhmästä erilaisia nimiä. Käytetyt termit ja näkemykset ovat vaihdelleet paljon, mutta suurimmalle osalle niistä yhteistä on ollut vammaisuuden, poikkeavuuden korostaminen. Viittomakielisiä on määritelty monilla sellaisilla termeillä, joita viittomakieliset itse eivät käytä:

kuulovammainen, kuulovikainen, kuuromyökkä ym. Omassa yhteisössään viittomakieliset kuurot harvoin kokevat olevansa vammaisia, sillä kuulon puute tulee esille vain vuorovaikutuksessa ympäröivään kuulevien yhteiskuntaan. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista tuo esille vammaisnäkökulman ja kieli- ja kulttuurinäkökulman rinnakkaisuuden – niiden ei tarvitse olla ristiriidassa keskenään esimerkiksi lainsäädännössä, sillä ne eivät ole ristiriidassa ihmisten arjessakaan.

Viittomakielisessä yhteisössä on monenlaisia jäseniä: kuuroja, huonokuuloisia ja kuulevia, jotka asuvat eri puolilla Suomea. Yhteisöön kuuluu lapsia, koululaisia, opiskelijoita, työssä käyviä, työttömiä ja eläkeläisiä. Viittomakieliset työskentelevät monilla aloilla: hoivapalveluissa, tietotekniikan parissa tai metallialalla, opetus- ja tutkimustöissä, vaikuttajinakin. Joukossa on niin hyvin menestyviä kuin syrjäytymisuhan alla eläviä. Viittomakielisiä kuurosokeita ja liikunta- ja kehitysvammaisia ei pidä myöskään unohtaa. Suomenruotsalaiset kuurot taas ovat vähemmistö vähemmistössä.

Yhteisön monimuotoisuudesta seuraa, että viittomakieliset osallistuvat ympäröivän yhteiskunnan toimintoihin hyvin monin eri tavoin. Kyse on kielellisten oikeuksien toteutumisesta kaikilla elämänalueilla. Näin heidän asiansa myös ulottuu kaikille hallinnonaloille.

Viittomakielisten lukumäärää voidaan arvioida erilaisista näkökulmista ja eri laskentatavoilla. Viittomakielisten etujärjestö Kuurojen Liitto on pitkään määritellyt kieli- ja kulttuuriryhmän vähemmistön omasta näkökulmasta. Viittomakieltä käyttäviä kuuroja ja huonokuuloisia on 4000–5000 ja viittomakieltä käyttäviä kuulevia 6000–9000. Suomenruotsalaisten kuurojen määrä on jäämässä jo alle 200, mikä uhkaa vakavasti suomenruotsalaisen viittomakielen olemassaoloa.

Toinen mahdollinen tapa laskea kieliryhmän edustajia olisi tilastoihin perustuva väestölaskenta. Sekä suomalaisen että suomenruotsalaisen viittomakielen voi merkitä väestörekisteriin äidinkieleksi. Tähän ei kuitenkaan ole yhteisössä totuttu, kuten ei myöskään esimerkiksi romanikielen ilmoittamiseen äidinkieleksi. Näin ollen tilastoista ei ole saatavissa todellisuutta vastaavaa tietoa viittomakielisten määrästä. Vaikeasti kuulovammaisia tai kuuroja lapsia syntyy nykyään vuosittain 50–60. Suurin osa kuuroista lapsista syntyy kuuleville vanhemmille, jotka eivät entuudestaan osaa viittomakieltä eivätkä tunne viittomakielistä yhteisöä ja kulttuuria.

Kuurosokeat

Viittomakieliseen yhteisöön kuuluu myös kuurosokeita. Kuurosokeus on kuulon ja näön toimintarajoitteiden yhdistelmä. Termillä kuurosokea viitataan kuurosokeisiin sekä vaikeasti kuulonäkövammaisiin. Kuurosokeus rajoittaa henkilön suoriutumista ja täyttää osallistumista yhteiskuntaan, ja edellyttää siksi yhteiskunnalta tukea erityispalveluihin, ympäristön mukauttamiseen ja/tai teknisten apuvälineiden saamiseen. Ympäristön mukauttamisen ja erityispalvelujen tarpeet riippuvat siitä, onko aistien toimintojen heikkeneminen alkanut ennen kielen kehitystä vai sen jälkeen, mikä on kuulon ja näön

toimintarajoitteiden aste, onko henkilöllä lisäksi muita toimintarajoitteita, ja onko kuurosokeus muuttumaton vai etenevä.

Osa kuurosokeista on äidinkieleltään viittomakielisiä, osa suomen- tai ruotsinkielisiä, joiden kuulo on heikentynyt kielen oppimisen jälkeen. Suomen Kuurosokeat ry:n palveluiden piirissä kuurosokeita on noin 800.

Viittomiin perustuvat kommunikaatiomenetelmät

Viittomakieli sekoitetaan usein erilaisiin kommunikaatiomenetelmiin, joissa käytetään hyväksi yksittäisiä viittomia tai niiden muunnoksia. Näitä menetelmiä käytetään muun muassa korvaamaan tai tukemaan suullisesti tuotettua puhetta silloin, kun puheen ääntämisessä tai vastaanottamisessa on vaikeuksia. Tällaisia menetelmiä ovat esimerkiksi tukiviittomat ja viitottu puhe.

Tukiviittomisessa puhuja tuottaa samanaikaisesti ääneen puhetta ja joidenkin sanojen kohdalla vastaavan viittoman. Viitotussa puheessa taas viittomia käytetään tukiviittomajärjestelmää systemaattisemmin ja kattavammin ja puhe voi olla äänetöntä. Esimerkiksi vaikeasti huonokuuloiset ja kuuroutuneet henkilöt sekä osa puhevammaisista hyötyy näistä menetelmistä vuorovaikutuksessaan. Niitä käytetään myös näiden ryhmien tulkkausmenetelminä. Perustuslain 17.3 § huomioi myös näitä menetelmiä käyttävien ryhmien oikeudet.

Edellä kuvatut kommunikaatiomenetelmät perustuvat täysin suomen tai muun puhutun kielen lauserakenteeseen, minkä takia niiden käyttö edellyttää puhutun kielen sanaston ja kieliopin hallintaa. Kyse ei siis ole itsenäisistä kielistä, eikä niillä siksi voida korvata kuuron lapsen äidinkieltä.

2 OIKEUDELLINEN PERUSTA

2.1 PERUSTUSLAKI

2.1.1 Yleistä

Perusoikeudet ovat perustuslakiin kirjattuja perustavanlaatuisia oikeuksia. Perusoikeuksille on luontaista niiden erityinen pysyvyys ja oikeudellinen luonne, joka seuraa oikeuksien muodollisesta perustuslaintasoisuudesta. Perusoikeudet on koottu perustuslain 2 lukuun. Perusoikeuksien suojelemisesta ja edistämisestä on vastuussa julkinen valta.

Perusoikeuden haltijana on säännönmukaisesti yksilö. Yksilön lisäksi kuitenkin myös ryhmät voivat olla oikeuksien haltijoina, ja suuri osa perusoikeuksista onkin luonteeltaan sellaisia, että niiden palauttaminen puhtaasti yksilöllisiksi oikeuksiksi on mahdotonta. Kielellisten oikeuksien subjektina perustuslaissa mainitaan yksilön sijasta nimenomaisesti ryhmä. Kielellisten oikeuksien lisäksi esimerkiksi sananvapaus, yhdistymisvapaus ja kokoontumisvapaus voivat toteutua täysimääräisesti vain yhteisössä.

Kielelliset oikeudet ovat perustuslaissa vahvasti esillä. Oma säännös oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin on perustuslain 17 §:ssä. Myös monilla muilla perusoikeussäännöksillä on kiinteitä yhtymäkohtia kielellisiin oikeuksiin ja useat perusoikeudet voivat toteutua täysimääräisesti vain kielellisten oikeuksien toteutumisen kautta. Kielellisiä oikeuksia vahvistaa perustuslain 6 §, jossa säädetään yhdenvertaisuudesta ja kielletään syrjintä muun muassa kielen perusteella. Perustuslain 22 §:n nojalla julkisella vallalla on velvollisuus perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien aktiiviseen ja tehokkaaseen edistämiseen.

2.1.2 Keskeiset perusoikeussäännökset

Perussäännös kielellisistä oikeuksista sisältyy perustuslain 17 §:n. Sen 3 momentin mukaan *saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan*. Suomessa on omaksuttu näin lähtökohta, jonka mukaan kaikilla maamme kieliryhmillä on perustuslaintasolla suojattu oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Lainkohta on kirjoitettu siten, että se koskee yhtäältä yhteisesti hyvin erilaisia vähemmistöryhmiä, mutta mahdollistaa toisaalta porrastetun toteuttamisen, sillä eri ryhmien erityisasema vaikuttaa perustuslaista seuraavien velvoitteiden laajuuteen ja täsmälliseen sisältöön. Säännöstä voi kutsua *yleiseksi vähemmistöjen turvasäännökseksi*, joka yhdessä PL 22 §:n kanssa velvoittaa julkista valtaa sallimaan ja tukemaan siinä tarkoitettujen ryhmien oman kielen ja kulttuurin kehittämistä.

Viittomakielisillä on jo yleisen turvasäännöksen perusteella perustuslaintasoinen oikeus oman kielensä ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Viittomakieliset mainitaan lainkohdassa kuitenkin myös erikseen. PL 17.3 §:n viimeisessä lauseessa säädetään, että

viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. Viittomakielen asema kielenä tunnustetaan perustuslaintasolla näin nimenomaisesti.

Kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien turvaamisella tarkoitetaan niiden toteutumista sekä lainsäädännössä että käytännön arkielämässä. Viittomakielisten osalta tämä tarkoittaa, että täyttääkseen turvaamisveloitteensa julkisen vallan tulee antaa lainsäädäntöä, jonka nojalla viittomakieltä käyttävällä on tosiasialliset mahdollisuudet käyttää omaa kieltään. Perusoikeuksien tosiasiallisen toteutumisen kannalta tärkeitä on lisäksi taloudellisten voimavarojen kohdentaminen sekä viittomakielen huomioiminen kaikessa sitä koskevassa päätöksenteossa.

Lainkohdasta ei suoranaisesti ilmene, keitä viittomakieltä käyttävillä tarkoitetaan. Perusteluissa *ydinryhmäksi* on katsottu kuurot ja vaikeasti kuulovammaiset, jotka käyttävät viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään. Viittomakieliseen yhteisöön kuuluu kuitenkin myös kuulevia viittomakielisiä, joten tosiasialliselta ulottuvuudeltaan säännöksen kohderyhmä on laajempi.

Edellä mainitun kielellisten oikeuksien perussäännöksen lisäksi myös monilla muilla perusoikeussäännöksillä on kiinteitä yhtymäkohtia kielellisiin oikeuksiin.

Perustuslain 12 §:ssä säädetään *sananvapaudesta*. Sen 1 momentin mukaan *jokaisella on sananvapaus, johon sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä*. Säännös takaa jokaiselle oikeuden ilmaista itseään sanoilla, kirjoituksella taikka kuvallisella esityksellä. Oikeus koskee myös tietojen ja viestien vastaanottamista.

Sananvapaudelle läheinen on perustuslain 14.3 §, jossa säädetään *osallistumisoikeuden* edistämisestä. Säännöksen mukaan *julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon*. Toimeksianto velvoittaa julkista valtaa positiivisiin toimenpiteisiin, jotta yksilöllä olisi tosiasialliset edellytykset käyttää perustuslain mukaisia oikeuksiaan, esimerkiksi edellä mainittua sananvapautta. Julkisen vallan tulee myös luoda osallistumisjärjestelmiä, joiden kautta kaikki yksilöt voivat vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon.

Viittomakielisten kannalta hyvin merkityksellinen on perustuslain 16 §, jossa säädetään jokaiselle *oikeus maksuttomaan perusopetukseen sekä yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta*. Lainkohdassa taataan jokaiselle subjektiivinen oikeus perusopetukseen. Säännöksestä ei suoraan seuraa velvollisuutta antaa opetusta tietyllä kielellä, mutta yhdessä perustuslain 17.3 §:n kanssa se muodostaa vahvan perustan julkisen vallan velvollisuudelle järjestää myös viittomakielistä perusopetusta.

Muun kuin perusopetuksen, eli sekä perusopetusta edeltävän esiopetuksen että sen jälkeisen opetuksen osalta, säännös sisältää julkiseen valtaan kohdistuvan toimeksiannon, jota lainsäätäjän on vielä täsmennettävä. Kyse ei siten ole

subjektiivisesta oikeudesta. Sääntely merkitsee kuitenkin yksilön kannalta elinikäisen koulutuksen periaatteen tunnustamista, jota on katsottu tulkittavan laajasti.

Perustuslain 21 §:ssä säädetään *oikeusturvasta*. Tämän *oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon* perusoikeussäännöksen keskeisiin osatekijöihin kuuluu tulkitsemis- ja käänösavun järjestäminen tarvittaessa.

Viittomakielisten kannalta tärkeä on lisäksi 18 §:n perusoikeussäännös *oikeudesta työhön*. Säännöksen mukaan *julkisen vallan on edistettävä työllisyyttä ja pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus työhön*. Tämän tulee tarpeen mukaan sisältää aktiivisia erityistoimenpiteitä. Vaikka viittomakieliset ovat sijoittuneet työelämään suhteellisen hyvin, on kuuroja työttömiä valtaväestöön verrattuna enemmän.

Viittomakielisten lasten kannalta merkitystä on *sosiaaliturvaa* koskevalla perustuslain 19.3 §:llä, jonka mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

2.1.3 Yhdenvertaisuus ja julkisen vallan edistämismääräyksiä

Perustuslain 6 §:n *yhdenvertaisuutta* koskeva säännös vaikuttaa merkittävästi yksilön tosiasialliseen perusoikeuksien toteutumiseen. Sen mukaan *ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan muun muassa kielen, terveydentilan tai vammaisuuden perusteella*.

Säännös ilmaisee paitsi perinteisen vaatimuksen oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta, myös ajatuksen *tosiasiallisesta tasa-arvosta*. Laaja-alainen syrjinnän kielto kattaa paitsi suoran, myös välillisen syrjinnän eli toiminnan, joka johtaa vaikutuksiltaan syrjivään lopputulokseen. Tällöin syrjinnän käsillä olo tulee arvioida menettelyn tosiasiallisten seurausten kannalta.

Keskeistä on, ettei perustuslaki kiellä kaikkea erilaista kohtelua. Yhdenvertaisuuden periaate saattaa päinvastoin toisinaan edellyttää sellaisten erottelujen tekemistä, joilla tähdätään tosiasiallisen tasa-arvon toteutumiseen. Säännös ei myöskään estä tosiasiallisen tasa-arvon turvaamiseksi tarpeellista *positiivista erityiskohtelua* eli erityistoimenpiteitä, jotka tähtäävät yhteiskunnassa tosiasiallisesti esiintyvän syrjinnän poistamiseen parantamalla tietyn ryhmän asemaa ja olosuhteita. Positiivisen erityiskohtelun sisältöä täsmennetään *yhdenvertaisuuslaissa* (21/2004). Sen 7 §:n 2 momentin mukaan positiivisen erityiskohtelun on aina oltava pyrityn tavoitteen kannalta oikeasuhteista. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa taas painotetaan useassa kohdin valtion velvollisuutta toteuttaa *kohtuullisia mukautuksia* tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi.

Yhdenvertaisuuslainsäädäntöä ollaan parhaillaan uudistamassa. Uudistuksella yhdenvertaisuuden suojaa pyritään vahvistamaan siten, että lainsäädäntö kattaisi entistä selkeämmin kaikki syrjintäperusteet, soveltuksi yhdenmukaisemmin kaikkiin elämänalueisiin ja asettaisi eri syrjintätilanteet mahdollisimman samanlaisten oikeussuojakeinojen ja seuraamusten piiriin.

Perustuslain 22 §:n mukaan *julkisen vallan tehtävänä on turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen*. Julkinen valta ulottuu velvoitettuna tahona myös muuhun kuin valtion nimissä tapahtuvaan toimintaan. Käsitteen alaan kuuluvat paitsi kunnat ja julkisoikeudelliset laitokset, myös viranomaistoimintaan rinnastettavien yksityisten oikeussubjektien toiminta. Säännöksellä korostetaan pyrkimystä perusoikeuksien aineelliseen turvaamiseen muodollisen, menettelyvaatimuksiin liittyvän perusoikeusturvan rinnalla.

Perusoikeuksien käytännön toteutumisen kannalta ei ole riittävää, että julkinen valta pidättäytyy itse puuttumasta perusoikeuksiin. Perusoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen edellyttää usein julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä, esimerkiksi yksilön perusoikeuksien suojaamiseksi ulkopuolisilta loukkauksilta tai tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiselle. Keinoja, joilla julkisen vallan tulee turvaamisvelvollisuutensa toteuttaa, ei ole perustuslaissa määritelty, vaan keinovalinta jää kussakin tapauksessa erikseen harkittavaksi ja valittavat keinot saattavat myös vaihdella huomattavasti. Keskeisiin keinoihin voidaan kuitenkin katsoa kuuluvan perusoikeuksien käyttöä turvaavan ja täsmentävän lainsäädännön säätäminen sekä taloudellisten voimavarojen kohdentaminen.

Perustuslain 22 § on kaikkia perusoikeuksia ja Suomea sitovissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuja ihmisoikeuksia koskeva yleissäännös. Sen ohella useisiin perusoikeussäännöksiin sisältyy tätä yleisvelvollisuutta vahvistavia määräyksiä. Niissä täsmennetään joko sitä tahoja, johon edistämisvelvollisuus kohdistuu, esimerkiksi lainsäätäjään, tai sitä oikeuden osa-alueita, jolla julkisen vallan edistämisvelvollisuuden merkitys korostuu.

2.2 KANSAINVÄLINEN NORMISTO

2.2.1 Voimassa oleva sääntely

Viittomakielisten kielellisten oikeuksien osalta merkityksellisiä artikloja sisältyy YK:n, Euroopan neuvoston sekä EU:n eri instrumentteihin. Artiklat jakautuvat varsinaisiin kielellisiä oikeuksia koskeviin artikloihin (esimerkkinä oikeus tulkkaukseen), syrjintäkieltoartikloihin (kieli yhtenä kielletyistä syrjintäperusteista) sekä vammaisten oikeuksia koskeviin artikloihin.

Kielellisiä oikeuksia koskevia artikloja löytyy *YK:n piiristä* useista keskeisistä sopimuksista. Oma erillinen artikla vähemmistöjen oikeuksista sisältyy *kansalaisyhteisöjen ja poliittisten oikeuksien koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen* (ns. KP-sopimus, 27 art.) sekä *yleissopimukseen lapsen oikeuksista* (30 art.). Edellä mainittujen artiklojen mukaan *valtion alueella oleviin kielellisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä ryhmänsä jäsenten kanssa käyttää omaa kieltänsä*. Vaikka artiklat on kirjoitettu negatiivisessa muodossa, niissä tulkitaan vakiintuneesti olevan kyse oikeuksista, jota valtion tulee epäämisen kiellon lisäksi aktiivisin toimenpitein edistää.

Muilta osin kielelliset oikeudet sisältyvät oleellisena osana jonkun muun oikeuden toteutumiseen. YK:n piirissä kielelliset oikeudet voidaan jaotella seuraavasti: *kielelliset oikeudet oikeuslaitoksessa* (KP-sopimus 14 art. ja yleissopimus lapsen oikeuksista 40 (2)), *kielelliset oikeudet opetuksessa* (yleissopimus lapsen oikeuksista 29 art. ja ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus nro 169 28 art.), *kielelliset oikeudet ja osallistumisoikeus* (KP-sopimus 25 art. ja yleissopimus lapsen oikeuksista 12 art.), *kielelliset oikeudet ja oikeus osallistua kulttuurielämään* (taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 15 art.) sekä *kielelliset oikeudet ja tiedonsaanti* (yleissopimus lapsen oikeuksista 17 art. ja ILO:n yleissopimus nro 169 30 art.).

Ihmisoikeuksien sisältöön ja tulkintaan vaikuttavat oleellisesti sopimuksia valvovien komiteoiden suositukset. *Lapsen oikeuksien komitea* on yleiskommentissaan vammaisten lasten oikeuksista painottanut lasten kielitarpeista huolehtimista riittävän tiedonsaannin varmistamiseksi. Eräs keino perheensisäinen kommunikaation mahdollistamiseksi on perheen yhteisen kielen, kuten viittomakielen, opettaminen. Myös koulutuksessa ja vapaa-aikana tarvitaan riittävästi sopivan kielen hallitsevia opettajia. Koulutuksen osalta painotetaan oikeutta tietynlaatuiseen opetukseen, jolloin huomioon tulee ottaa lasten erilaisuus, esimerkiksi erilaiset kulttuuriset lähtökohdat ja / tai ympäristöt. Yleiskommentissaan jokaisen oikeudesta ottaa osaa kulttuurielämään *taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien* komitea painottaa valtion velvollisuutta varmistaa, että vammaisilla ihmisillä on mahdollisuus hyödyntää luovaa, taiteellista ja älyllistä potentiaaliaan omaksi ja yhteiskunnan hyödyksi, edistää kulttuuristen palveluiden saatavuutta ja harrastus-, urheilu-, ja turismimahdollisuuksia sekä poistaa kommunikaatio-rajotteita.

Euroopan neuvoston piirissä on kaksi kielellisten oikeuksien kannalta hyvin merkittävää sopimusta; alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva Eurooppalainen peruskirja (kieliperuskirja) ja kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (vähemmistöpuitesopimus).

Kieliperuskirjassa tunnustetaan vähemmistökielet osaksi eurooppalaista kulttuuriperintöä ja pyritään edistämään niiden asemaa eurooppalaisten valtioiden joukossa. Peruskirja suojelee sellaisten kielten asemaa, joita valtion alueen vähemmistöt ovat perinteisesti käyttäneet, eikä se siten koske esimerkiksi maahanmuuttajien kieliä. Peruskirjan II osassa asetetaan yleiset tavoitteet ja periaatteet, joita valtiolla on velvollisuus soveltaa kaikkien alueensa alueellisten ja vähemmistökielten osalta. Suomen osalta näitä ovat saamen kielet, ruotsi, romanikieli, venäjä, tataari, jiddish ja karjalan kieli. Suomi on sitoutunut saamen kielten ja ruotsin osalta lisäksi osaan III osan artikloista.

Vähemmistöpuitesopimuksessa valtiot sitoutuvat edistämään olosuhteita, jotka ovat tarpeellisia kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille muun muassa heidän kielensä säilyttämiseksi. Kielellisten oikeuksien osalta keskeisiä ovat artikkelit 5, 9, 10, 11 ja 14.

Euroopan ihmisoikeussopimukseen ei sisälly varsinaisia vähemmistösäännöksiä tai kielellisiä oikeuksia koskevia säännöksiä, mutta kielelliset oikeudet sisältyvät

keskeisenä osatekijänä muun muassa oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Uudistetussa *Euroopan sosiaalisessa peruskirjassa* kielelliset oikeudet sisältyvät esimerkiksi artiklaan 15, jossa painotetaan vammaisten henkilöiden oikeutta itsenäisyyteen, yhteiskuntaan sopeutumiseen ja yhteiskunnalliseen elämään osallistumiseen.

Perusoikeuslottuvuus on vahvistumassa *Euroopan unionissa*. Lissabonin sopimuksen voimaantulon myötä Euroopan unionin perusoikeuskirjasta tuli oikeudellisesti sitova instrumentti. Perusoikeuskirjan artiklassa 22 tunnustetaan unionin kulttuurinen, uskonnollinen ja kielellinen monimuotoisuus sekä sitoudutaan kunnioittamaan sitä. Näkökulman vahvistumisesta kertoo myös EU:n perusoikeusviraston perustaminen vuonna 2007.

EU:ssa on laadittu kaksi syrjinnän torjumiseen tähtäävää direktiiviä; *etnisen syrjinnän direktiivi* sekä *työsyrintää koskeva direktiivi*, joka kattaa muun muassa syrjinnän vammaisuuden perusteella työelämässä. Syrjintäsäännöksiä uudistetaan parhaillaan. Tarkoituksena on säätää direktiivi, jossa kielletään iän, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen ja uskonnon tai uskon perusteella tapahtuva syrjintä myös työelämän ulkopuolella.

Syksyllä 2010 EU:ssa annettiin *direktiivi oikeudesta tulkkaukseen ja käännöksiin rikosoikeudellisissa menettelyissä*. Direktiivissä säädetään muun muassa tulkkauksen ja käännösten laadusta. Jäsenvaltioiden tulee saattaa direktiivi voimaan loppuvuoteen 2013 mennessä.

Pohjoismaiden kesken on neuvoteltu *Pohjoismainen kielisopimus*, jolla pyritään helpottamaan Pohjoismaiden kansalaisten mahdollisia kieliongelmia heidän vieraillessaan tai asuessaan toisessa Pohjoismaassa. Sopimus koskee suomen, ruotsin, islannin, norjan ja tanskan kieliä.

2.2.2 YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (jäljempänä yleissopimus) hyväksyttiin

YK:n yleiskokouksessa 13.12.2006, ja yleissopimus astui kansainvälisesti voimaan 3.5.2008. Suomi allekirjoitti sopimuksen alkuvuodesta 2007 ensimmäisten joukossa, mutta sopimuksen valtiosisäinen voimaansaattaminen on Suomessa edelleen kesken. Avoinna on esimerkiksi keskeinen kysymys artikla 33:n mukaisesta kansallisesta täytäntöönpano- ja seurantamekanismista. Myös EU on sopimuksen osapuoli.

Yleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet, sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista (1 art.). Yleissopimus ei sisällä vammaisille uusia oikeuksia, vaan se asettaa jäsenmailleen vaatimuksia siitä, kuinka niiden tulisi edesauttaa vammaisten henkilöiden mahdollisuuksia nauttia YK:n muihin yleissopimuksiin sisältyvistä ihmisoikeuksista. Yleissopimuksen kantavia periaatteita ovat yhdenvertaisuus, täysimääräinen ja tehokas

osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan, esteettömyys ja saavutettavuus sekä vammaisten lasten kehittyvien kykyjen ja identiteetin säilyttämisen kunnioittaminen. Yleissopimuksen käytännön vaikutus nähdään lähivuosina, kun ratifiointiprosessi saadaan vietyä loppuun.

Viittomakielen osalta merkityksellistä on sen nimenomainen maininta yleissopimuksen viidessä eri artiklassa. Ensinnäkin yleissopimuksessa viittomakieli tunnustetaan kieleksi ja rinnastetaan tasavertaisesti puhuttuihin kieliin ensimmäistä kertaa kansainvälisellä sopimustasolla (2 art.: *Tässä yleissopimuksessa ”kieli” sisältää puhutut kielet sekä viittomakielet ja muut ei-puhutun kielen muodot ja 21 art.:... tunnustamalla viittomakielten käytön ja edistämällä sitä.*).

Koulutusta koskevassa artiklassa otetaan kantaa lasten oikeuteen omaan kieleen ja kulttuuriin, ja painotetaan sekä viittomakielisen opetuksen että viittomakielisen ympäristön merkitystä (24 art.: *Sopimuspuolia velvoitetaan toteuttamaan asianmukaiset toimet joilla helpotetaan viittomakielen oppimista ja kuurojen yhteisön kielellisen identiteetin edistämistä... Edistääkseen tämän oikeuden toteuttamista sopimuspuolet toteuttavat asianmukaiset toimet palkataksien opettajia, myös vammaisia opettajia, joilla on tarvittava viittomakielen ja/tai pistekirjoituksen taito*). Oikeus kulttuuri- ja kieli-identiteettiin mainitaan myös erikseen (30 art.: *Vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa oikeus erityisen kulttuuri- ja kieli-identiteettinsä, kuten viittomakielten ja kuurojen kulttuurin, tunnustamiseen ja tukeen.*).

Yleissopimuksessa ei puhuta viittomakielen käytöstä ainoastaan kuurojen keskinäisessä vuorovaikutuksessa, vaan se tunnustetaan käytettäväksi kieleksi myös virallisissa yhteyksissä

(21 art.). Yleissopimuksessa mainitaan lisäksi koulutettujen viittomakielen tulkkien käyttö keinona edistää esteettömyyttä ja saavutettavuutta tehokkaasti ja laadukkaasti (9 art.).

Yleissopimus on luonnollisesti merkittävä kokonaisuudessaan viittomakielisten kannalta. Yleisistä periaatteista voidaan erikseen nostaa esille artikla 3, jossa painotetaan vammaisten henkilöiden *osallistamista* kaikessa heitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa sekä artikla 8, jossa sopimuspuolet velvoitetaan ryhtymään tehokkaisiin toimiin, joilla *lisätään tietoisuutta* vammaisista henkilöistä sekä torjutaan vammaisiin henkilöihin liittyviä ennakkoluuloja.

2.3 OIKEUSVERTAILEVIA NÄKÖKOHTIA

2.3.1 Viittomakieli muiden Pohjoismaiden lainsäädännössä

Ruotsi

Viittomakieli mainitaan Ruotsin tuoreessa kielilaissa (*språklag 2009:6009*), joka sisältää viittomakielen lisäksi säännökset ruotsin kielestä ja kansallisista vähemmistökielistä. Lain mukaan julkisella vallalla on erityinen vastuu suojella ja

edistää ruotsalaista viittomakieltä. Lisäksi laissa säädetään, että kuuroille, kuulovammaisille sekä niille jotka muusta syystä tarvitsevat viittomakieltä, on annettava mahdollisuus oppia, kehittää ja käyttää viittomakieltä.

Viittomakieli mainitaan myös koulutusta koskevassa lainsäädännössä. Peruskouluasetuksessa (*grundskoleförordning 1994:1194*) säädetään, että koulun on opetettava äidinkielenä muun muassa viittomakieltä, jos koulussa vähintään kolme oppilasta valitsee kielen. Lukiossa myös kuulevat oppilaat voivat valita viittomakielen vieraaksi kieleksi (*gymnasieförordning 1992:394*). Kesällä 2011 voimaantulevan korkeakouluasetuksen mukaan viittomakieli voi olla aineena opettajankoulutuksessa (*högskoleförordning 1993:100*). Aikuiskoulutuksessa oikeuden viittomakieliseen opastukseen voi saada rehtorin päätöksellä (*förordning om kommunal vuxenutbildning 2002:102*).

Valtio on Ruotsissa velvollinen maksamaan viittomakielen opetuksen vanhemmille, joiden lapset tarvitsevat kieltä (*förordning om statsbidrag flr teckenspråksutbildning för vissa föräldrar 1997:1158*). Asetuksen mukaan tavoitteena on luoda vanhemmille keino kommunikoida lastensa kanssa sujuvasti ja näin edistää lasten kehittymistä.

Tanska

Tanskan lainsäädännössä viittomakieli mainitaan useassa eri kohdassa, vaikka sitä ei missään erikseen nimenomaisesti tunnusteta. Viittomakieli mainitaan ensinnäkin koululainsäädännössä, jossa kuuroille lapsille myönnetään oikeus viittomakieliseen opetukseen sekä säädetään, että tanskan kieltä ja viittomakieltä tulee opetuksessa käyttää tasapuolisesti. Vastuu viittomakielen käyttämisestä on lain mukaan opettajalla (*bekendtgørelse om folkeskolens undervisning i tegnsprog*).

Kuulovammaisten tulkkauspalveluja koskevassa laissa (*lov om tolkning til personer med hørehandicap*) säädetään kuuroille rajaton oikeus tulkkaukseen, jotta tasapuolinen osallistuminen yhteiskuntaan voidaan taata. Laissa ei puhuta viittomakielestä, vaan yleisesti kuulovammaisten tulkkauksesta.

Lainsäädäntöön sisältyy lisäksi määräyksiä vammaisille työntekijöille maksettavasta hyvityksestä. Kuurojen osalta laissa säädetään annettavan tuen lisäksi tuntimäärästä ja kustannuksista (*bekendtgørelse af lov om kompensation til handicappede i erhverv m.v.*). Sosiaalilainsäädännön puolella säädetään, ettei kuuroja, joilla on oikeus yhteiskunnan tukemaan asutukseen eikä vanhuksia ja vammaisia kuuroja saa laittaa asuntojonoon, ellei varmisteta, että he voivat muuttaa erityiseen viittomakieliseen ympäristöön (*bekendtgørelse af lov om almene boliger m.v., bekendtgørelse af lov om boliger ro aldre og personer med handicap*). Yleisradiotoimintaa koskevassa laissa velvoitetaan julkisia kanavia tuottamaan uutisia viittomakielellä (*bekendtgørelse af lov om radio- og fjernsynsvirksomhed*).

Norja

Myös Norjan lainsäädännöstä löytyy mainintoja viittomakielestä. Esimerkiksi koululainsäädännössä säädetään, että opiskelijoilla, joiden ensimmäinen kieli on

viittomakieli, on oikeus sekä viittomakieliseen opetukseen että viittomakielen opiskeluun.

Norjan kielilainsäädäntöä uudistetaan parhaillaan. Uudistuksessa ehdotetaan, että viittomakielestä tulisi yksi Norjan virallisista kielistä.

Islanti

Islantilaista viittomakieltä ei ole tällä hetkellä nimenomaisesti tunnustettu lainsäädännössä, mutta asiasta on käynnistetty keskustelu. Viittomakieli mainitaan lainsäädännössä kuitenkin jo paikoin.

Islannin koululainsäädännön mukaan viittomakieltä käyttävillä vanhemmilla on oikeus saada tietoa lastensa koululta tulkattuna (*lög um leikskóla 2008 nr. 90 12. Júní*). Potilaan oikeuksia koskevan lain mukaan viittomakieltä käyttävän potilaan tulee saada tarvitsemansa tieto hoidostaan ja tilastaan tulkin välityksellä (*lög um réttindi sjúklinga 1997 nr. 74 28*).

Islannissa on vuodesta 1990 toiminut kommunikaatiokeskus, jonka tavoitteena on edistää viittomakielisten yhdenvertaisuutta tarjoamalla palveluja viittomakielellä. Keskukseen toiminnan turvaamiseksi keskuksen tehtävistä ja muista palveluista on säädetty oma laki (*lög um samskiptamisostöo heyrnarlausra og heyrnarskertra 1990 nr. 129 31*).

2.3.2 Viittomakieli eräiden muiden maiden lainsäädännössä

Unkarissa säädettiin vuonna 2009 oma laki unkarilaisesta viittomakielestä ja sen käytöstä. Laissa säädetään oikeudesta tulkkaukseen, tulkkauksen laadusta, tulkkauksesta aiheutuvista kustannuksista sekä yhdenvertaisesta pääsystä julkisiin palveluihin tulkkauksen kautta. Erikseen säädetään kuurojen Unkarin ja Euroopan parlamentin jäsenten oikeudesta tulkkaukseen sekä tulkkauksesta rikosprosessissa. Lakiin sisältyy lisäksi muun muassa säännökset velvollisuudesta opettaa kuuroja lapsia joko viittomakielellä tai kaksikielisesti sekä siitä, kuinka paljon viittomakielelle tulkattua ohjelmatuotantoa julkisilla kanavilla tulee lähettää. Lain säätämisen yhteydessä myös muuhun lainsäädäntöön tehtiin lisäyksiä, esimerkiksi terveydenhuollon henkilöstön velvollisuudesta jakaa vanhemmille tietoa vammaisen lapsen kehittymisen mahdollisuuksista.

Portugali on yksi harvoista maista, jossa viittomakieli mainitaan perustuslain tasolla. Suomesta poiketen viittomakieleen viitataan koulutusta koskevassa säädöksessä. Sen mukaan koulutuspolitiikkaa toimeenpannessaan valtion tulee ottaa huomioon portugalilaisen viittomakielen suojeleminen ja kehittäminen kulttuurisena ilmiönä sekä koulutuksen saatavuuden ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien keinona. Perustuslain lisäksi viittomakieli mainitaan useassa eri laissa. Esimerkiksi yhdenvertaisuuslaissa säädetään, että tietoa eri palveluista ja eduista tulee olla saatavilla myös viittomakielellä. Viittomakieliset lapset otetaan monessa kohdin huomioon laissa koskien erityisen tuen tarvetta esikoulussa ja yleissivistävässä koulutuksessa. Lapset voivat lain mukaan valita

osallistuvansa kaksikieliseen opetukseen, jossa viittomakieltä käytetään ensimmäisenä opetuskielenä.

Belgiassa tunnustetaan lainsäädännössä kaksi eri kieltä, flaamilainen ja belgianranskalainen viittomakieli. Molempien tunnustamisesta on omat säädöksensä, jotka ovat vuosilta 2003 ja 2006. Flaamilaista viittomakieltä koskevassa asetuksessa otetaan lisäksi kantaa kielen käyttäjiin säätämällä, että kyseessä on niiden kuurojen kieli, jotka kuuluvat flaamilaiseen kieli- ja kulttuurivähemmistöön Flanderin alueella sekä kaksikielisessä Brysselissä.

3 NYKYTILA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

3.1 VARHAISLAPSUUS

3.1.1 Lainsäädäntö

Kuuron lapsen kielen oppimisen ja perheensisäisen kommunikaation osalta keskeinen on *laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista* (380/1987). Sen 8 §:ssä säädetään velvollisuudesta järjestää sopeutumisvalmennusta vammaiselle henkilölle. Sopeutumisvalmennusta voidaan antaa myös vammaisen henkilön lähiomaiselle tai hänestä huolehtivalle taikka muutoin läheiselle henkilölle.

Sopeutumisvalmennuksen sisältöä on täsmennetty *vammaispalveluasetuksessa* (759/1987). Sen 15 §:n mukaan sopeutumisvalmennukseen kuuluu neuvonta, ohjaus ja valmennus vammaisen henkilön ja hänen lähiyhteisönsä sosiaalisen toimintakyvyn edistämiseksi. Sopeutumisvalmennusta voidaan toteuttaa yksilöllisesti tai ryhmäkohtaisesti ja tarvittaessa se voi olla myös toistuvaa.

Kunnan on vammaispalvelulain 3.2 §:n mukaan otettava palveluja ja tukitoimia järjestettäessä huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve. Vammaisen henkilön palvelutarve on selvitettävä ja palvelusuunnitelma laadittava kaikkien laissa olevien palvelujen ja tukitoimien osalta (3a §).

Kun lapsella diagnosoidaan kuulovamma, käynnistyy lapsen perheelle kuntoutusohjaus. Kuntoutusohjauksesta säädetään vammaispalvelulain lisäksi *terveydenhuoltolaissa* (1326/2010), joka astuu voimaan 1.5.2011.

Lasten päivähoidosta annetun lain (36/1973) 2a §:ssä säädetään päivähoidon tavoitteiksi päivähoidossa olevien lasten kotien tukeminen näiden kasvatustehtävässä sekä lapsen persoonallisuuden tasapainoisen kehityksen edistäminen yhdessä kotien kanssa. Päivähoidon tulee, lapsen iän ja yksilöllisten tarpeiden mukaisesti ja yleinen kulttuuriperinne huomioon ottaen, edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea lapsen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta. Lain 11 §:ssä säädetään kunnan velvollisuudeksi huolehtia siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen-, ruotsin- tai saamenkielellä.

Lasten päivähoidosta annetun asetuksen (239/1973) 1a §:n mukaan päivähoitolaissa tarkoitettuihin kasvatustavoitteisiin kuuluu suomen- tai ruotsinkielisten, saamelaiden, romanien ja eri maahanmuuttajaryhmien lasten oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa.

Käytännössä viittomakielisten lasten kannalta merkitystä on päivähoitolain ja –asetuksen säännöksillä koskien erityisen hoidon tai kasvatuksen tarpeessa olevia lapsia. Päiväkotien henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista säädetään lasten päivähoidosta annetussa asetuksessa sekä *laissa* (272/2002) ja *asetuksessa sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista* (608/2005).

Varhaiskasvatuksen kannalta keskeisiä säännöksiä sisältyy lisäksi *lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista* (812/2000), jossa säädetään asiakkaan yksilöllisten tarpeiden sekä hänen äidinkiensä ja kulttuuritaustansa huomioon ottamisesta sosiaalihuoltoa toteutettaessa (4.2 §) sekä painotetaan asiakkaan omien lähtökohtien ja näkökohtien sekä lapsen edun huomioonottamista (8 ja 10 §). Myös *sosiaalihuoltolakiin* (710/1982) sisältyy varhaiskasvatuksen kannalta keskeisiä säännöksiä.

3.1.2 Nykytila

Kielen oppiminen

Vammaispalvelulain mukaisena sopeutumisvalmennuksena voidaan järjestää esimerkiksi viittomakielen opetusta ja kommunikointimenetelmän käytön harjoittelua. Sopeutumisvalmennuksen sekä kuntoutusohjauksen järjestäminen kuuluu lain mukaan kunnalle, joka järjestää palvelua määrärahojensa puitteissa. Viittomakielisten lasten ja heidän perheidensä sopeutumisvalmennuksen riittävyyden turvaamisessa korostuu käytännössä palvelutarpeen selvittäminen ja se, mitä palvelusuunnitelmaan on sen osalta kirjattu.

Tilastotietoja sopeutumisvalmennuksen piirissä olevien viittomakielisten lasten tämänhetkisestä määrästä ei ole saatavilla. Palvelukohtaisia tietoja on kerätty viimeksi 2000-luvun alussa. Tällöin sopeutumisvalmennuksen piirissä oli hieman yli 1000 asiakasta 124:ssä eri kunnassa. Useimpien kuntien vastauksissa mainittiin, että sopeutumisvalmennuksena myönnettiin muun muassa viittomakielen opetusta.

Kuurojen Palvelusäätiö on vuodesta 1999 lähtien järjestänyt viittomakielen opetusta junioriohjelmansa kautta. Talvella 2011 nelivuotisessa perusohjelmassa on mukana 33 perhettä (46 kuuroa/kuonokuuloista/viittomakielistä lasta) ja jatko-ohjelmassa 12 perhettä (15 lasta). Toimintaa rahoittaa Raha-automaattiyhdistys, perheet maksavat opetuksesta omavastuuosuuden sekä osan matkakuluista. Perusohjelmassa viittomakielen opetusta on noin 70 tuntia vuodessa, yhteensä 280 tuntia.

Varhaiskasvatus

Viittomakieliset lapset sijoittuvat varhaiskasvatuksessa perhepäivähoitoon, päiväkotien erityisryhmiin (suuremmilla paikkakunnilla), integroituihin erityisryhmiin tai tavallisiin lapsiryhmiin. Valtakunnallista tilastotietoa viittomakielisten lasten määrästä päivähoidossa ei ole saatavilla. Vaikeasti kuulovammaisia tai kuuroja lapsia syntyy vuosittain alle sata ja he asuvat lisäksi eri puolilla Suomea. Näin ollen kuuroja lapsia lienee päivähoidon piirissä hyvin vähän, jolloin lähipalvelun järjestäminen näissä tapauksissa on ongelmallista. Uudet säädökset kuntarajat ylittävästä päivähoidosta saattavat tosin helpottaa tilannetta hieman.

Lapset tulevat päivähoitoon useimmiten kuntoutusjärjestelmän tukemina, jolloin heidät lasketaan ns. erityisen tuen tarpeessa olevien lasten ryhmään. Erityisen tuen tarpeessa olevalla lapsella tarkoitetaan lasta, josta on alan lääkärin tai muun asiantuntijan lausunto

tai tarve on muutoin päivähoidossa havaittu tai määritetty esimerkiksi vamman tai lapsen kehityksen erityisten haasteiden takia.

Varhaiskasvatuksen keskeisiin periaatteisiin kuuluu lapsen oikeus saada tarvitsemaansa erityistä tukea sekä oikeus omaan äidinkieleen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen laatimassa *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa* todetaan viittomakielisten osalta, että varhaiskasvatus toteutetaan ensisijaisesti viittomakielisten ryhmässä tai sekaryhmässä, joka koostuu viittomakielisistä, viittomakommunikaatiota ja puhuttua kieltä käyttävistä lapsista. Tavoitteena on lisäksi, että lapsi tutustuu tulkin käyttöön varhaiskasvatuksen eri tilanteissa.

Järjestöjen saaman palautteen mukaan vain harva äidinkieleltään viittomakielinen lapsi pääsee ryhmään, jossa osataan ja käytetään viittomakieltä. Myös sosiaali- ja terveysministeriön tiedossa on, että kuuroista työntekijöistä on pulaa eikä viittomakielentaitoista kuulevaa henkilöstöä ole riittävästi saatavilla. Lisäksi kuulevien työntekijöiden viittomakielen taito ja kuurojen yhteisön tuntemus on usein puutteellista. Viittomakielen tulkkia päivähoidossa käyttävien lukumäärää ei ollut saatavilla. 2000-luvun alkupuolelta lähtien on koulutettu viittomakielen ohjaajia, joista osa sijoittuu päivähoidon tehtäviin ja käyttää työssään viittomakieltä.

Vuoden 2011 alussa Kuurojen Liitossa käynnistyi yhteistyönä lapsiasiavaltuutetun toimiston kanssa selvitys viittomakielisten lasten ja nuorten oikeuksien toteutumisesta Suomessa. Vastaavat selvitykset saamen- ja romanikielisten lasten osalta on tehty vuosina 2008 ja 2009. Lisätietoa lasten tilanteesta tuo myös Humanistisen ammattikorkeakoulun keväällä 2011 käynnistynyt tutkimushanke ”Sisäkorvaistutteen saaneiden lasten kuntoutuksen ja tulkkauspalvelujen tarkoituksenmukaisuus ja tulevaisuuden tarve”.

Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa vuosiksi 2010–2015 painotetaan riittävän pienten ryhmäkokojen ja lasten kanssa työskentelevän henkilöstön korkeatasoisen ammatillisen osaamisen merkitystä lapsen kasvulle ja kehitykselle.

3.1.3 Johtopäätökset

Suurin osa kuuroista lapsista syntyy kuuleville vanhemmille, jotka eivät entuudestaan osaa tai tunne viittomakieltä. Vahva suuntaus sisäkorvaistutteen käyttöön saattaa käytännössä tarkoittaa, ettei kaikilla vanhemmilla ole riittävää tietoa eri vaihtoehdoista. Joissakin tapauksissa lapsen kielenkehitys on tämän seurauksena myöhästynyt. Käynnissä olevat selvitykset tuovat tarvittavaa lisätietoa viittomakielisten lasten ja nuorten kielellisistä oloista. On kuitenkin tärkeää, että kunnat ja sairaanhoitopiirit saisivat myös lasten kielellisiin tarpeisiin liittyvää tiedotusta ja ohjausta riittävästi.

Nykyinen päivähoitolaki ja muut varhaiskasvatusta koskevat säädökset eivät sinänsä estä päivähoidon antamista viittomakielellä ja useat yleisluontoiset ohjeet muun muassa äidinkielen huomioimisesta, erityisestä tuesta, lasten ja kasvatus- ja hoitohenkilöstön välisistä suhdeluista ja kuntoutussuunnitelmasta mahdollistavat sen. Viittomakieltä ei kuitenkaan mainita päivähoitolaissa eikä -asetuksessa. Perustuslain 17.3 §:n

toimeksiannon mukaista olisi säätää asiasta nimenomaisesti. Tällä voidaan myös katsoa olevan käytännössä vahvempi ohjausvaikutus.

Viittomakielen tulkin välityksellä toteutuva varhaiskasvatus ei vastaa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa tarkoitettua viittomakielistä kasvatusympäristöä eikä se saa olla pääsääntöisesti käytettävä muoto. Käytännön ongelmana varhaiskasvatuksessa on viittomakieltä osaavien työntekijöiden puute sekä se, että viittomakieltä käyttävien lasten perheet asuvat hajallaan eri puolilla Suomea. Eräs mahdollisuus tilanteen parantamiseksi olisi kehittää kiertävien opettajien ja osittaisen etäopetuksen käyttämistä.

3.2 OPETUS, KOULUTUS JA TUTKIMUS, KULTTUURI

3.2.1 Lainsäädäntö

Perusopetuslain (628/1998) 10 §:ssä säädetään koulun opetuskielestä. Sen 1 momentin mukaan opetuskielenä voi olla myös viittomakieli ja 2 momentin mukaan kuulovammaisille tulee tarvittaessa antaa opetusta myös viittomakielellä. Opetuskieli kattaa paitsi varsinaisen opetuksen, myös muut opetukseen liittyvät palvelut.

Äidinkielen opetuksesta säädetään perusopetuslain 12 §:ssä. Sen 2 momentin mukaan äidinkielenä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa viittomakieltä. *Perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta annetun asetuksen* (1435/2001) mukaan viittomakielen opetus järjestetään äidinkieleen ja kirjallisuuteen sekä muihin kieliin varatuilla tunneilla.

Lukiolain (629/1998) 6 §:n mukaan opetuskielenä lukiossa voi olla myös viittomakieli. Muun kielen kuin suomen tai ruotsin kielen käyttämisestä opetuksessa päättää koulutuksen järjestäjä. Myös lukiossa äidinkielenä voidaan opettaa viittomakieltä opiskelijan valinnan mukaan. *Ylioppilastutkinnon järjestämisestä annetun lain* (672/2005) 6.1 §:n mukaan äidinkielen koe voi olla suomi tai ruotsi toisena kielenä oppimäärään perustuva koe, jos kokelas on viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään käyttävä.

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) 11 §:n mukaan ammatillisessa koulutuksessa opetuskielenä voi olla myös viittomakieli. Äidinkielenä voidaan opettaa opiskelijan valinnan mukaan viittomakieltä.

Opetusministeriön asetuksessa ammatillisista perustutkinnoista (216/2001) säädetään viittomakielisen ohjauksen perustutkinnoista. *Valtioneuvoston ammattikorkeakouluista annetun asetuksen* (352/2003) 3 §:n mukaan ammattikorkeakoulussa voi suorittaa sekä alemman että ylemmän viittomakielentulkin tutkinnon.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta annetun lain (48/1976) 1.2 §:n mukaan tutkimuskeskuksen tehtävänä on muun muassa huolehtia suomalaisen viittomakielen tutkimuksesta ja huollosta. Tehtävää tarkennetaan *kotimaisten kielten*

tutkimuskeskuksesta annetulla valtioneuvoston asetuksella (1213/1993), jossa säädetään tutkimuskeskuksen lautakunnista. Asetuksen 9 §:n mukaan tutkimuskeskuksen yhtenä asiantuntijaelimenä on viittomakielen lautakunta. Lautakuntien tehtävänä on päättää alallaan kielenkäyttöä koskevista periaatteellisista tai yleisluonteisista suosituksista.

Vuonna 2005 voimaan tulleen muutoksen myötä viittomakielisten teoskappaleiden valmistaminen kuuroille ja kuulovammaisille on sallittua *tekijänoikeuslain (404/1961) 17.3 §:n* nojalla valtioneuvoston asetuksella säädetyissä laitoksissa. *Tekijänoikeusasetuksen (574/1995) 7a §:n* mukaan tällä hetkellä oikeus on Kuurojen Liitto ry:llä, joka voi näin valmistaa viittomakielisiä teoskappaleita lainattavaksi ilman korvauksen maksamista. Jos vastaanottajan haltuun jää kappale teoksesta pysyvästi, on tekijällä oikeus korvaukseen.

3.2.2 Nykytila

3.2.2.1 Opetus

Eri selvitysten ja tilastointien yhteydessä saadut tiedot viittomakielisistä oppilasmääristä vaihtelevat hyvin paljon. Tarkkaa tietoa viittomakielisten lasten ja nuorten määrästä ja sijoittumisesta *perusopetuksessa* ei ole. Tilastokeskuksen Opetushallituksen raportointitietokannan mukaan vuonna 2009 täysin viittomakielisessä opetuksessa oli 101 oppilasta ja tukiviittomia käytti 1 714 oppilasta. Merkittäviä muutoksia viittomakielisten oppilasmäärissä ei 2000-luvulla ole tapahtunut. Erityistä tukea tarvitsevista oppilaista kuulovammaisia oli esi- ja perusopetuksessa Tilastokeskuksen tietojen mukaan vuonna 2009 yhteensä 424.

Viittomakielisten opiskelijoiden määrästä myöskään *lukioissa* tai *ammattillisissa oppilaitoksissa* ei ole varmaa tietoa. Viittomakielisten lukio-opetus sekä ammatillinen opiskelu helpottuivat uuden tulkkauspalvelulain myötä, sillä laissa säädetään erikseen opiskelutulkkauksesta. Opintoissaan viittomakielen tulkkia käyttävien lukumäärää ei ollut saatavilla.

Osa viittomakielisistä oppilaista sijoittuu valtion erityiskouluihin, mutta opetus- ja kulttuuriministeriön arvion mukaan suurin osa opiskelee lähikouluissa integroituneina tulkin tai avustajan tuella. Erityistä tukea koskevien määräysten toimeenpanosta on määrä koota seurantatietoa vuonna 2013.

Viittomakielisen opetuksen tarjoamiselle on velvollisuus vain perusopetuksessa, ja sielläkin viittomakieltä ensimmäisenä kielenä oppineille kuuroille. Lukiossa viittomakielen voi valita oppiaineeksi, mutta se ei sisälly ylioppilastutkinnon valikoimaan. Myös ammatillisessa koulutuksessa viittomakieli voi olla opetuskielenä, mutta tähän mennessä kukaan koulutuksen järjestäjä ei ole tähän päätenyt. Kuulovammaisten erityisopetusta tarjoaa Aurainstituutti Turussa.

Opetuksen järjestäjien ratkaisut viittomakieltä käyttävien opetuksen toteuttamisesta vaihtelevat kaikilla opintoasteilla hyvin paljon. Kyseiset päätökset vaikuttavat

tosiasiallisesti siihen, onko lapsella ja nuorella mahdollisuus opiskella viittomakielellä tai saada opetusta äidinkielessään viittomakielessä. Koulu- tai kuntakohtaisia varoja ja/tai opettajaa ei aina löydy, eikä asiaa välttämättä aina tunneta riittävästi. Viittomakielisten ikäluokat ovat myös hyvin pieniä. Käytännön suurena haasteena on kuntien resurssipula. Viittomakieltä ei myöskään tueta perus- ja lukio-opetuksessa kuten saamen, romanin tai vieraskielisten oman äidinkielen opiskelua, joiden osalta opetusministeriö on antanut *asetuksen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista (1777/2009)*.

Myös viittomakielisestä oppimateriaalista on suuri pula. Oppimateriaalia viittomakielen oppiaineeseen on tuotettu satunnaisesti järjestöissä tai koulujen omana toimintana. Samoin on tehty viittomakielelle käännetyn oppimateriaalin osalta.

3.2.2.2 Koulutus ja tutkimus

Ammatillisen opetuksen tutkintorakenne laajeni vuonna 2001 viittomakielisen ohjauksen perustutkinnolla. Tällä hetkellä viittomakielen ohjaajia koulutetaan kolmella eri paikkakunnalla. Oppilaitoksesta valmistuneet ovat työllistyneet suhteellisen hyvin, mutta osa päätyy työelämässä muualle kuin viittomakielisten pariin. Äidinkieleltään viittomakielisiä opiskelijoita koulutuksessa on ollut odotettua vähemmän.

Viittomakielentulkkien koulutus siirtyi ammattikorkeakouluihin vuonna 1997. Viittomakielentulkki (AMK) -tutkinon laajuus on 240 opintopistettä ja tulkkeja koulutetaan sekä Diakonia-ammattikorkeakoulussa että Humanistisessa ammattikorkeakoulussa. Diakonia-ammattikorkeakoulun viittomakielentulkkien koulutuksen toimipiste sijaitsee Turussa, Humanistisessa ammattikorkeakoulussa viittomakielen tulkkien koulutusta tarjotaan Helsingissä ja Kuopiossa. Suomenruotsalaisille ei ole järjestetty omaa tulkikoulutusta 1990-luvun alun jälkeen.

Viime vuosina aloituspaikkoja koulutuksessa on ollut noin 80 – 90 ja tutkinon suorittaneita on valmistunut vajaat 60 vuosittain. Molemmissa ammattikorkeakouluissa voi suorittaa myös ylempään ammattikorkeakoulututkinnon, viittomakielentulkki (ylempi AMK). Ylempään ammattikorkeakoulututkintoon hakeutuvalta edellytetään soveltuvan korkeakoulututkinnon lisäksi vähintään kolmen vuoden työkokemusta. Myös muutamia äidinkieleltään viittomakielisiä kuuroja on suorittanut viittomakielentulkki (AMK) -tutkinon ja he ovat sijoittuneet muun muassa tulkkauspalveluja ja käännöspalveluja tuottaviin yrityksiin.

Viittomakielinen luokanopettajakoulutus käynnistyi Jyväskylän yliopistossa vuonna 1998 opetusministeriön erillisrahoituksella. Koulutukseen on valittu joka kolmas vuosi 8 - 9 henkilöä ja viittomakielisiä luokanopettajia on valmistunut 12. Hakijoita koulutukseen on tähän asti ollut riittävästi. Opetushallituksen selvityksessä *Opettajat Suomessa 2010* todetaan, että erityisopetuksen piirissä kuulovammaisten erityisopettajien kelpoisuusaste on 75 %. Ammatillisen opettajakoulutuksen suorittaneiden viittomakielisten määrästä ei ole tietoa.

Suomalaista viittomakieltä voi opiskella nykyisin myös pääaineena Jyväskylän yliopiston kielten laitoksella. Oppiaineeseen on hyväksytty runsaat neljäkymmentä opiskelijaa vuodesta 2004 lähtien. Viittomakieltä koskevia väitöskirjoja on valmistunut Jyväskylässä neljä kappaletta ja muun muassa kielioppiin liittyvä tutkimustyö jatkuu eri tavoin. Opetusministeriö on myöntänyt Jyväskylän yliopistolle valtakunnallisen erityistehtävän viittomakielen opetukseen ja tutkimukseen vuosille 2010 - 2012. Suomenruotsalaisen viittomakielen opetuksen ja tutkimuksen osalta ratkaisua ei ole löytynyt. Viittomakielen perusopinnot voi opiskella Turun yliopistossa ja viittomakieleen liittyviä opinnäytteitä ja tohtoritutkintoja on suoritettu myös Helsingin yliopistossa.

Viittomakielessä ei ole tällä hetkellä mahdollista suorittaa *yleistä kielitutkintoa*, vaikka muun muassa uusi kansalaisuuslaki sitä edellyttää. Opetushallitus on kuitenkin käynnistänyt syksyllä 2010 esiselvitystyön kielitutkinnon edellyttämistä toimenpiteistä. Koe on mahdollista saada tutkintojärjestelmään aikaisintaan vuonna 2013. *Valtionhallinnon kielitutkinnossa* edellytetään suullisen kielitaidon osoittamista puheella, mikä estää kuuroja suorittamasta koetta ja vaikeuttaa tai jopa estää viransaamisen.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen asiantuntijaelimenä toimiva viittomakielen lautakunta on vuodesta 1997 lähtien vastannut viittomakielen kielenhuollon lakisääteisestä tehtävästä. Lautakunnan toimialaan kuuluvat sekä suomalainen että suomenruotsalainen viittomakieli. Kielenhuolto ei kohdistu ainoastaan kielen rakenteisiin tai viittomakielellä tuotettujen tekstien oikeakielisyyteen, vaan myös kielen asemaan ja käyttöön yhteiskunnassa.

Tutkimuskeskuksen asemaa ja tehtäviä määritellään parhaillaan uudelleen. Keväällä 2010 laadittu selvitys määrittä tutkimuskeskuksen ydintehtävät uudelleen ja saamen, romanin ja viittomakielen osalta esitetään toimintojen siirtoa muualle. Siirrot on tarkoitus toteuttaa 1.1.2012 alkaen ja viittomakielen tutkijan tehtävän sijoittamisesta Kuurojen liittoon on käynnistetty neuvottelut liiton edustajien kanssa. Tehtävän sisältöä ei olla muuttamassa ja viittomakielen lautakunta jatkaisi edelleen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa. Selvitystyö on käynnistännyt keskustelun myös siitä, millä tavoin viittomakielen tutkimus ja kielenhuollon jatkuvuus turvataan säädösten avulla.

3.2.2.3 Kulttuuri

Viittomakielisten kulttuuripalvelujen tarve on tullut esille lukuisissa opetusministeriön koordinoimissa kulttuurin saavutettavuuteen liittyvissä hankkeissa. Erillisiä selvityksiä on tehty sekä teatteri- että kirjastotoiminnan osalta.

Opetusministeriön asettama työryhmä selvitti *viittomakielisen teatterin* tilannetta vuonna 2005 ja toi esille ehdotuksensa viittomakielisten teatteripalvelujen kehittämisestä (OPM 2005:36). Opetus- ja kulttuuriministeriö tukee Kuurojen Liiton viittomakielisen teatterin Teatteri Totin toimintaa veikkausvoittovaroilla. Mietinnössä ehdotettu määrärahan lisäys on tähän mennessä toteutunut osittain.

Viittomakielisen kirjaston tarvetta selvitettiin opetusministeriön alaisuudessa vuosina 2006 - 2007 (OPM 2007:9). Työryhmä esitti kirjaston perustamista, jonka tehtävänä olisi muun muassa viittomakielisen aineiston tuottaminen, hankkiminen ja levittäminen sekä viittomakielisen oppimateriaalin tuottaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt pientä tukea, mutta hankkeelle ei ole tähän mennessä pystytty osoittamaan rahoitusta valtion talousarviosta.

Kuurojen Liiton ylläpitämän *Kuurojen museon* saama valtionosuus kattaa tällä hetkellä noin 35 % museon kustannuksista. Museo ei saa muuta pysyvää tukea. Opetus- ja kulttuuriministeriö tukee lisäksi liiton järjestämää muuta kulttuuritoimintaa sekä suomenruotsalaisten viittomakielisten toimintaa Finlandssvenska Teckenspråkiga - yhdistyksen saamien avustusten kautta.

Yleiset kirjastot ovat vuodesta 2006 lähtien voineet hankkia kokoelmiinsa ostotuella viittomakielisiä kirjoja. Listan viittomakielisestä aineistosta laatii Kuurojen Liiton kirjasto. Kirjastoille on tarjottu mahdollisuus sijoittaa ostotuella hankkimiaan kirjoja myös koulukirjastojen kokoelmiin. Päätöksen ostotuen jakamisesta kirjastoille tekee opetus- ja kulttuuriministeriö määrittelemällä kunkin kunnan käytettävissä olevan määrärahan kunnan koon mukaan.

3.2.3 Johtopäätökset

Yleissivistävän koulutuksen tilasta viittomakielisten osalta ei tällä hetkellä ole saatavilla tarpeeksi tarkkaa tietoa. Hyvin usein käsittely myös keskittyy vain ns. erityisen tuen tarpeen näkökulmaan. Esimerkiksi lukiokoulutuksen kehittämistä valmistelevan työryhmän muistiossa äidinkieltään viittomakielinen kuuro paikantuu ainoastaan erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden joukkoon, eikä kieli- ja kulttuuriryhmien joukkoon muiden perustuslain 17.3 §:ssä mainittujen kielten tavoin.

Opetuksen tilaa viittomakielisten osalta tulee selvittää. Kehitystyössä olisi hyvä ottaa huomioon muiden pienten kielten, eli saamen ja romanin osalta saatuja kokemuksia. Pelkkä viittomakielen tulkin välityksellä toteutuva opetus ei vastaa viittomakielistä opetusta tai viittomakielistä oppimisympäristöä. Myös suomen kielen opiskeluun panostaminen on tärkeää, jotta osallistumismahdollisuudet yhteiskuntaan turvataan. Tavoitteena tulisikin olla toimiva kaksikielisyys.

Koulutus Jyväskylän yliopistossa perustuu erillisrahoitukseen, eikä asiasta ole mainintaa lainsäädäntötasolla. Koulutuksen jatkuvuuden turvaamiseksi kirjaus lainsäädäntötasolla olisi tarpeen.

Uudistettaessa Kotimaisten kielten tutkimuslaitosta koskevaa lainsäädäntöä on tärkeää pitää huolta siitä, että viittomakielen tutkimuksesta ja huollosta säädetään myös jatkossa nimenomaisesti, huolimatta esimerkiksi siitä, mihin tutkijan paikka tosiasiallisesti sijoittuu. Viittomakielen tutkimus luo välttämättömän pohjan muille kielen ylläpitämistä ja kehittämistä turvaaville toimenpiteille.

Perustuslain 16 §:n perusteluissa painotetaan kirjastolaitoksen merkitystä osana julkinen vallan velvollisuutta luoda riittäviä mahdollisuuksien itsensä kehittämiseksi. Viittomakielisen kirjaston perustaminen on ensiarvoisen tärkeää. Pysyviä tukijärjestelmiä tarvitaan lisäksi myös muissa kulttuuripalveluissa.

3.3 TULKKAUS

3.3.1 Lainsäädäntö

Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalveluista (133/2010, jäljempänä tulkkauspalvelulaki) tuli voimaan 1.9.2010. Keskeisintä uudistuksessa oli tulkkauspalvelun järjestämistä vastuun hallinnollinen siirto kunnilta valtiolle, jonka myötä tulkkausjärjestäminen siirtyi Kansaneläkelaitokselle. Lain toimeenpanon seuraaminen ja tulkkauspalvelun kehittäminen kuuluu sosiaali- ja terveysministeriölle (9 §).

Lakiuudistus liittyy osaltaan myös hallitusohjelman mukaisesti etenevään vammaislainsäädännön kokonaisuudistukseen. Toisaalta lain tavoitteena on korostaa tulkkauspalvelun merkitystä ja luonnetta vammaispalvelujen joukossa selkeästi erillisenä kokonaisuutena.

Kansaneläkelaitos voi järjestää tulkkauspalvelun joko tuottamalla palvelun itse tai hankkimalla sen muilta palveluntuottajilta (10 §). Lain 6 §:ssä säädetään tulkkauspalvelun määrästä. Tulkkauspalvelua tulee järjestää siten, että kuulonäkövammaisella henkilöllä on mahdollisuus saada vähintään 360 ja kuulo- tai puhevammaisella henkilöllä vähintään 180 tulkkaustuntia kalenterivuoden aikana. Vähimmäismääräksi säädettyä enemmän palvelua tulee järjestää, jos se on asiakkaan yksilölliset tarpeet huomioon ottaen perusteltua. Lisäksi opiskelutulkkausta on mahdollista saada siinä laajuudessa, kuin henkilö sitä tarvitsee selviytyäkseen perusopetuksen jälkeisistä opinnoistaan. Lakiin sisältyy myös säännös tulkkauksesta ulkomaan matkoilla (7 §). Lisäksi tulkkauspalvelu voidaan järjestää etätulkkauskseen, jos se on palvelunkäyttäjän yksilölliset tarpeet huomioon ottaen mahdollista ja perusteltua (8 §).

Tulkkauspalvelulaki on luonteeltaan toissijainen, eli palvelut järjestetään tulkkauspalvelulain mukaan, jos henkilö ei saa riittäviä ja hänelle sopivia palveluja muun lain nojalla. Tulkkausta ja käännöstä koskevia säännöksiä sisältyykin moniin muihin lakeihin.

Käytännössä hyvin keskeinen on *hallintolain* (434/2003) 26 §. Sen ensimmäisen momentin mukaan viranomaisen on järjestettävä tulkitseminen ja kääntäminen asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, jos romani- tai viittomakieltä taikka muuta kieltä käyttävä asianosainen ei osaa viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä, tai asianosainen ei vammaisuuden tai sairauden perusteella voi tulla ymmärretyksi. Asian selvittämiseksi tai asianosaisen oikeuksien turvaamiseksi viranomaisen voi huolehtia tulkitsemisesta ja kääntämisestä muussakin asiassa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon alalla keskeisiä ovat *sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain* (812/2000) 5 § sekä *potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain* (785/1992) 3 §. Niissä säädetään asiakkaan oikeudesta saada selvitys oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan, toimenpidevaihtoehdoista sekä muista merkityksellisistä asioista mahdollisuuksien mukaan tulkattuna, sekä äidinkielen huomioon ottamisesta potilaan hoidossa ja kohtelussa.

Perusopetuslain 31 §:n mukaan vammaisella ja muulla erityistä tukea tarvitsevalta oppilaalta on oikeus saada maksutta muun muassa opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkittamis- ja avustajapalvelut. Tulkittamispalveluilla tarkoitetaan lain perustelujen mukaan viittomakielellä tai muilla kommunikaatiomenetelmillä oppilaille annettavia yksilöllisiä palveluita.

Oikeusturvan takaamiseksi tulkkausta koskevia säännöksiä sisältyy useaan poliisia ja tuomioistuineläytöstä koskeviin lakeihin. Eduskunta on maaliskuussa 2011 hyväksynyt uuden *esitutkintalain*. Lain 4 luvun 12 §:n mukaan viittomakielisellä on esitutkinnassa oikeus käyttää viittomakieltä. Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava tulkkauksesta tai hankittava tulkki valtion kustannuksella. Lisäksi asian kannalta olennainen esitutkinta-aineistoon kuuluva asiakirja tai sen osa on lain 13 §:n mukaan käännettävä asianosaisen käyttämälle kielelle, jos kääntäminen on tulkkauksesta huolimatta tarpeen asianosaisen oikeuden valvomiseksi. Tämä koskee myös kääntämistä viittomakielelle. Kääntäminen tapahtuu valtion kustannuksella, jollei esitutkintaviranomainen itse huolehdi kääntämisestä.

Oikeus tulkkaukseen on rikosasioissa vahva. *Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain* (689/1997) 6 a luvun 2.3 §:n mukaan muulla kuin suomen-, ruotsin- tai saamenkielisellä vastaajalla sekä asianomistajalla syyttäjän ajamassa rikosasiassa on oikeus maksuttomaan tulkkaukseen rikosasian käsittelyssä. Tuomioistuimen on viran puolesta huolehdittava tulkkauksesta tai tulkin kutsumisesta. Se, mitä tulkkauksesta säädetään, soveltuu myös tuomion ja päätöksen kääntämiseen.

Sen sijaan siviiliasioiden käsittelyä koskevan *oikeudenkäymiskaaren* (4/1734) lähtökohta on, että se, joka haluaa tulkkausta tai kääntämisen, on huolehdittava tästä itse ja omalla kustannuksellaan, jollei tuomioistuin asian laadun huomioon ottaen toisin määrää (2 §). Säännös perustuu ajatukseen, ettei oikeusturva riita- tai hakemusasioissa ole samalla tavoin vaarannettu kuin rikos- tai hallintoasiassa, ja että yksityishenkilöiden ja oikeushenkilöiden väliset riitaisuudet olisi ratkaistava heidän omalla kustannuksellaan, vaikka asia tuotaisiinkin tuomioistuimen ratkaistavaksi.

Hallintolainkäytön puolella säännös tulkkauksesta sisältyy *hallintolainkäyttölain* (586/1996) 77 §:n. Viranomaisen on huolehdittava tulkittamisesta ja kääntämisestä, jos henkilö ei osaa viranomaisessa kielilain mukaan käytettävää kieltä taikka aisti- tai puhevian vuoksi voi tulla ymmärretyksi. Lisävaatimuksena on, että asian aikaisemmassa käsittelyvaiheessa sitä käsitelleen viranomaisen on tullut huolehtia tulkittamisesta tai kääntämisestä hallintolain tai muun lain nojalla; lainkäyttöasiaa käsittelevä viranomainen toimii ensi asteena asiassa, joka on tullut vireille viranomaisen aloitteesta; tai; henkilöä kuullaan suullisesti. Viranomainen voi lisäksi erityisestä syytä huolehtia tulkittamisesta ja kääntämisestä muussakin tapauksessa. Lainkohtaan sisältyy myös

säännös tulkin tai kääntäjän esteellisyydestä. Tulkkina tai kääntäjänä ei saa käyttää henkilöä, joka on sellaisessa suhteessa asianosaiseen tai asiaan, että hänen luotettavuutensa voi tästä syystä vaarantua.

Oikeushallinnon alalla säännöksiä tulkkauksesta sisältyy myös *oikeusapulakiin* (257/2002), *ulosottokaareen* (705/2007), *vankeuslakiin* (767/2005) ja *tutkintavankeuslakiin* (768/2005) sekä *lakiin poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta* (841/2006).

3.3.2 Nykytila

Uuden tulkkauspalvelulain astuttua voimaan 1.9.2010 tulkkauspalvelujen järjestämisvastuu siirtyi kunnilta Kansaneläkelaitokselle eli Kelalle. Käytännössä Kela järjestää palvelun ostamalla yksityisiltä palveluntuottajilta tulkkien välityspalvelun, välitystoimintaan tarvittavan ohjelmiston ja itse tulkkauspalvelun eri muodoissaan. Asiakkaiden päätökset hoidetaan keskitetysti Kelan palvelua varten perustamassa vammaisten tulkkauspalvelukeskuksessa, mikä takaa päätöksenteon yhdenmukaisuuden.

Kelan tilastojen mukaan tulkkauspalvelun asiakkaita oli tammikuussa 2011 yhteensä 4521, joista kuulovammaisia 3249, kuulonäkövammaisia 270 ja puhevammaisia 1002. Etenkin puhevammaisten palvelujen käyttäjien määrä on lisääntynyt. Kelan tietokannassa on yli 800 tulkkietoa, mutta näihin sisältyy samoja henkilöitä, joten palvelua tarjoavia tulkkeja lienee tällä hetkellä 500–600. Koulutettuja puhevammaisten tulkkeja on noin 200. Kysymystä tulkkierekisteristä ei ratkaistu tulkkauspalvelulain valmistelun yhteydessä, eikä virallista rekisteriä tulkeista ole täten olemassa. Tulkkien pätevyyksistä ei ole myöskään millään muulla tavoin säädetty. Kuulovammaisjärjestöjen yhteistyöelin ylläpitää epävirallista tulkkierekisteriä oman alansa tulkeista.

Siirron yhtenä tavoitteena oli tulkkaustoiminnan kehittäminen kattavan seurannan ja tilastoinnin avulla. Kelan mukaan tällä hetkellä on kuitenkin vielä liian aikaista sanoa tulkkien riittävydestä yleisesti. Myöskään aiempina vuosina huolenaiheena olleesta tulkkien alalta poistumisesta ei ole saatavilla luotettavaa tietoa.

Erot tulkkien alueellisessa saatavuudessa ovat kuitenkin huomattavat. Lisää tulkkeja tarvitaan etenkin Pohjois- ja Länsi-Suomeen. Myös tulkkien saatavuudessa ilta- ja viikonloppuaikaan on ilmennyt ongelmia, minkä korjaamiseksi Kela on 1.3.2011 lähtien laajentanut tulkki välitysten aukioloaikoja. Suomenruotsalaisen viittomakielen tulkkauksen tilanne on heikko muun muassa siksi, että koulutusta ei ole ollut tarjolla. Uusi laki mahdollistaa paritulkkauksen, joka lisääntynee lähivuosina ja tulee osaltaan vaikuttamaan tulkkien saatavuuteen.

Määrällisen saatavuuden ohella perusoikeuksien toteutumisen kannalta hyvin keskeistä on tulkkauksen laadullisten kriteerien täyttyminen. Kelan kilpailutuksessa vertailuperusteena käytetään kokonaistaloudellista edullisuutta hinnan painoarvon ollessa 60 % ja laadun 40 %. Laatusiteitä annetaan henkilöstön koulutuksesta ja työkokemuksesta sekä palvelun ajallisesta saatavuudesta.

Käytännössä asiakkaan toive tietystä tulkista voidaan tällä hetkellä toteuttaa, jos kyseessä on esimerkiksi perhejuhla, synnytys tms. erityistä hienovaraisuutta edellyttävä tilanne. Lisäksi tietyissä tapauksissa asiakkaalle perustetaan oma tulkkirinki eli hänelle annetaan käyttöön omat nimetyt tulkit, mikä varmistaa yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamisen. Tällä hetkellä tulkkiringin käyttäminen on mahdollista vain, jos asiakas on puhevammainen, kuurosokea, iäkäs tai maahanmuuttaja, tai hänen kommunikaatiotapansa on erityinen muusta syystä. Kaikki muut toimeksiannot Kelan on jaettava kilpailutusjärjestyksen mukaisesti. Tällöin tavoitteena on, että välitysohjelma etsii asiakkaan henkilökohtaisen profiilin ja tulkkiprofiilin perusteella asiakkaalle sopivan tulkin.

Tulkkauspalvelun vähimmäistuntimäärän täytyttyä Kelan mukaan lisätunteja myönnetään asiakkaan hakemuksen perusteella joustavasti. Tulkkauspalvelulaki mahdollistaa lisäksi etätulkkauksen, mutta etätulkkauspalvelun käynnistyminen on viivästynyt. Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamassa Etätulkki.fi – hankkeessa tuotettua palvelukokonaisuutta ei ole voitu vielä ottaa käyttöön.

Kilpailutuksen myötä tulkkien työoikeudellinen asema on selkiytynyt, sillä kilpailutus edellyttää yrittäjätoimintaa, minkä johdosta epävakaa, freelancepohjainen työmuoto poistui. Kilpailutusaikana uusien valmistuvien tulkkien tulo palvelun tuottajiksi on mahdollista ainoastaan Kelan hyväksymien alihankintasopimusten kautta.

Tulkkauspalvelulain mukaisen palvelun toissijaisuudesta ei vielä ole juurikaan ratkaisuja, mutta tulkkauspalvelulain ja potilaslain suhteesta on ollut jonkin verran epäselvyyttä. Kelan tavoitteena on ratkaista asiat viranomaisten kesken siten, ettei palvelun saanti viivästy. Viittomakielen tulkkauksesta poliisi- ja oikeustulkkauksilanteissa löytyy aiempia tilastoja, mutta muun lainsäädännön nojalla annetusta tai yhteisöjen rahoittamasta viittomakielen tulkkauksesta ei ole tarkkaa tietoa.

Kuurosokeiden henkilöiden palvelujen yhteensovittaminen on joskus haasteellista, sillä kuurosokeus aiheuttaa erilaisia mukauttamistarpeita sekä kielen että vamman näkökulmasta. Tiedonsaannissa, asioinnissa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa voidaan hyödyntää tulkkauspalvelua, mutta erityistarpeet esimerkiksi liikkumisessa ja arjen toimissa eivät kaikilta osin kuulu tulkkauspalvelun piiriin.

3.3.3 Johtopäätökset

Tulkkauksen osalta lainsäädäntötasolla on tapahtunut paljon ja tehtävien siirtäminen valtiolle on tuonut mukanaan tärkeitä uudistuksia. Näistä erityisen merkityksellisiä ovat keskitetty päätöksenteko, jolla turvataan asiakkaiden keskinäinen yhdenvertaisuus, sekä luotettavan tilastoinnin mahdollisuus, mikä on palvelun kehittämisen kannalta ensiarvoisen tärkeää.

Tulkkauspalvelu on Kelan ensimmäinen palvelumuotoisena tarjottava etuus. Työnjako ja yhteistyömuodot uudessa toimintaympäristössä ovat vasta jäsentymässä, eikä kysyntää ja tarjontaa ole käynnistysvaiheessa aina saatu kohtaamaan. Asiakkaiden

näkökulmasta kyse on kuitenkin perusoikeuksien toteutumisesta, jotka eivät saisi vaarantua edes muutostilanteissa.

Kattava lainsäädäntö ei yksinään takaa yksilöiden perusoikeuksien käytännön toteutumista eikä pelkkä muodollinen koulutus tulkkauksen laatua, sillä tulkkauksilanteet vaihtelevat paljon. Viittomakielisten perusoikeuksien voidaan katsoa toteutuvan täysimääräisesti vain silloin, kun tulkkaus on riittävän laadukasta molempiin suuntiin, eli viittomakielestä puhutulle kielelle ja puhutusta kielestä viittomakielelle. Tarve tulkkien pätevyysvaatimuksien määrittelyyn oli esillä jo vuoden 1996 muistiossa. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista edellyttää käyttämään koulutettuja viittomakielien tulkkeja (professional sign language interpreters).

Kilpailutuksessa laatukriteereiden määrittelyllä on suuri merkitys. Asiakkaan esittämät toiveet tulee ottaa huomioon myös käytännössä tulkkia määrättäessä, ja erityisen välttämätöntä yksilöllisten tarpeiden ja tulkkauksen laadun huomioiminen on työelämässä. Viittomakielisten pääsy työmarkkinoille on keskimääräistä vaikeampaa, joten asiakkaiden mahdollisuutta vuorovaikutukseen työpaikalla ei pidä heikentää.

Etätulkkaus on tervetullut uudistus, ja oikein hyödynnettynä sillä pystytään parantamaan viittomakielisten perusoikeuksien toteutumista ja parhaassa tapauksessa vähentämään esimerkiksi alueellisia eroja tulkkauksen saatavuudessa. Etätulkkauksen tulee kuitenkin pysyä aina lähitulkkausta täydentävänä palvelumuotona, sillä se ei sovi kaikille asiakkaille eikä kaikkiin tilanteisiin.

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista edellyttää, että vammaiset voivat osallistua heitä koskevien palvelujen suunnitteluun ja kehittämiseen. Tulkkauspalvelun kehittämiseen ja seurantaan liittyviä rakenteita ei Kelan mukaan ole vielä olemassa. On tärkeää muodostaa pysyvä yhteistyöfoorumi, jolla alan järjestöt osallistetaan tulkkauspalvelun säännölliseen kehittämiseen.

Suuri osa palvelun käyttäjistä on äidinkieleltään viittomakielisiä, mutta lakia vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta ei ole vielä käännetty viittomakielelle (ks. myös PeVM 1/2010). Kelan tiedotteista ja asiakaspalvelusta vain osa on saatavissa viittomakielellä. Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta tulee välittömästi kääntää viittomakielelle.

Kuurosokeiden osalta moniammatillisen yhteistyön vastuunjako esimerkiksi viittomakielien tulkkien, viittomakielien ohjaajien ja henkilökohtaista apua tarjoavien ammattilaisten kesken on yhteensovitettava, jotta kuurosokeiden kielelliset ja turvallisuuteen liittyvät perusoikeudet eivät vaarannu.

3.4 TIEDONVÄLITYS

3.4.1 Lainsäädäntö

Laissa Yleisradio Oy:stä (1380/1993) säädetään yleisradion ensisijaisesta tehtävästä julkisen palvelun ohjelmatoiminnan tuottajana. Julkisen palvelun ohjelmatoiminnan sisältöä avataan lain 3 luvun 7 §:ssä. Sen mukaan julkisen palvelun ohjelmatoiminnan tulee erityisesti tukea kansanvaltaa ja jokaisen osallistumismahdollisuuksia tarjoamalla monipuolisia tietoja, mielipiteitä ja keskusteluja sekä vuorovaikutusmahdollisuuksia. Kyse on kansalaisten osallistumis- ja vuorovaikutusmahdollisuuksien tukemisesta.

Yleisradion nimenomaiseksi velvollisuudeksi säädetään palvelujen tuottaminen muun muassa viittomakielellä (3:7.2 4 k)). Lisäksi julkisen palvelun ohjelmatoiminnan velvollisuutena on suvaitsevaisuuden ja monikulttuurisuuden tukeminen sekä ohjelmatarjonnasta huolehtiminen myös vähemmistö- ja erityisryhmille (3:7.2 5 k)). Suvaitsevaisuuden tukemisella tarkoitetaan lain esitöiden mukaan muun muassa yritystä ymmärtää erilaisuutta ja kykyä nähdä siinä myönteisiä puolia sekä yritystä myös ymmärtää erilaisuuden syitä. Monikulttuurisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä laajempaa kokonaisuutta kuin vain ohjelmatarjonnan sisältöä ja monipuolisuutta käsittelevää tekijää. Julkisella palvelulla on ensisijainen rooli vähemmistöjen kulttuurien edistämässä ja turvaamisessa.

Kuurojen ja kuulovammaisten tiedonsaannin kannalta tärkeä on myös *televisio- ja radiotoiminnasta annetun lain (744/1998)* uusi 19a §. Sen mukaan Yleisradio Oy:stä annetussa laissa tarkoitettuihin julkisen palvelun ohjelmistoihin sekä valtakunnallisen ohjelmistoluvan nojalla lähetettäviin yleisen edun mukaisiin ohjelmistoihin on liitettävä tekstityspalvelu siten kuin valtioneuvoston asetuksella tarkemmin säädetään. Ohjelmille, joihin palvelu tulee liittää, voidaan valtioneuvoston asetuksella säätää lisäksi asteittain nousevat kiintiöt osuuksina ohjelmatunneista. Valtakunnallisen ohjelmistoluvan nojalla lähetettävien ohjelmistojen osalta kiintiö on vuosina 2011–2016 10–50 prosenttia ohjelmista ja 50–100 prosenttia julkisen palvelun ohjelmista. Sääntely astuu voimaan 1.7.2011. Lain esitöissä todetaan nimenomaisesti, ettei uudistuksen tarkoituksena ole muuttaa oikeustilaa siltä osin, kuin Yleisradio Oy:stä annetun lain perusteella tarjotaan viittomakielistä tulkkauksia.

Sanomalehdistön tuesta annetun valtioneuvoston asetuksen (389/2008) 5 §:n mukaan avustusta voidaan myöntää viittomakielisen sanomalehden ja verkkojulkaisun tukemiseen. Asetuksen 2 §:n mukaan tuen tarkoituksena on edistää sananvapautta sekä tiedonvälityksen monipuolisuutta ja moniarvoisuutta.

3.4.2 Nykytila

Ohjelmatarjonta

Yleisradiolla on lain mukainen velvollisuus tuottaa palveluja myös viittomakielellä. Lakiin ei sisälly kannanottoa, esimerkiksi prosenttiosuuden muodossa, tuotettavan palvelun määrästä. Tulkintaa viittomakielisen palvelun osuudesta tekee käytännössä YLE:n hallintoneuvosto.

Tällä hetkellä YLE tarjoaa säännöllisesti viittomakieliset päivittäiset uutiset, sekä viikko viitottuna -ohjelman, johon sisältyy myös kohdeyleisölle suunnattua tietoa. Internetin puolella uutissähkeitä toimitetaan päivittäin. Muuten viittomakielinen ohjelmatarjonta on epäsäännöllistä. Ongelmia viittomakielisen tuotannon laajentamiselle aiheuttavat sekä resurssit että käytettävissä olevan pätevän viittomakielisen henkilöstön puute.

Viittomakielisten uutisten katsojamäärä on lähes 300.000, joten tiedonvälityksen lisäksi uutiset ovat tärkeä kieli- ja kulttuuritietoisuuden levittämisen väline. Kyselyjen mukaan erityisryhmien palvelut, kuten viittomakieliset ohjelmat ja ohjelmatekstitys, ovat kansalaisten keskuudessa hyvin arvostettuja.

Erotuksena viittomakielisestä, eli joko alunperin viittomakielellä tuotetusta, viittomakielelle tulkattua tai viittomakielelle käännettystä ohjelmatarjonnasta, ovat tekstitetyt ohjelmat. Niiden tarjonta tulee televisio- ja radiotoiminnasta annetun lain uudistuksen sekä sitä täydentävän asetuksen myötä lähivuosina kasvamaan huomattavasti sekä laajenemaan myös kaupallisille kanaville.

Viranomaisten tiedottaminen ja palvelut

Vastuu ja päättävä valta yleisölle laadittavista tiedotteista sekä tiedotteiden kääntämisestä on jokaisella viranomaisella itsellään. Valtiokonttorin alaisuudessa toimiva Valtion IT-palvelukeskus ylläpitää suomi.fi -portaalia, johon kootaan valtion, kuntien ja kansalaisjärjestöjen tuottamaa tietoa. Portaalissa on oma sivusto viittomakielisille, jolta viittomakielistä materiaalia on saatavissa jonkin verran. Siitä, miten suuren osan kaikesta viittomakielellä tuotetusta tiedosta sivusta sisältää, ei ole tietoa.

Kuurojen Liitto tuottaa viittomakielistä dvd-tiedotetta ja verkkotiedotusta. Viittomakieltä käytetään myös muiden kuulovamma-alan järjestöjen tiedottamisessa jonkin verran. Viittomakielisillä ei ole käytössään viittomakielistä kirjastoa, joka tarjoaisi tieto-, ajankohtais- ja kaunokirjallista aineistoa viittomakielellä (ks. myös 3.3.2.3. kulttuuri).

Kirkkohallituksen viittomakielisen työn yksi painopiste on omakielisen jumalanpalveluksen tarjoaminen. Kirkkohallitus on rahoittanut suomalaisen viittomakielen käännöstyötä vuodesta 1998 lähtien ja vuonna 2009 saatiin alulle myös suomenruotsalaisen viittomakielen käännöstyö.

Viestintäpalvelut

Visuaalisten järjestelmien käyttö hälytysjärjestelmissä, liikennetiedotuksissa ja muissa palveluissa on lisääntynyt teknologian yleisen kehityksen myötä. Uudet kaikkia koskevat innovaatiot, kuten 3G-verkossa toimivat videopuhelut, palvelevat samalla myös viittomakielisten erityisiä tarpeita.

Merkittävä ongelma on kuitenkin edelleen kommunikaatio hätätilanteissa. Tällä hetkellä yhteyden hätäkeskuksiin saa tekstiviestitse ainoastaan erillisten gsm-numeroiden kautta. Tilannetta on esitetty muutettavaksi siten, että hätäviestit voitaisiin lähettää yleiseen hätänumeroon 112. Sisäasiainministeriön mukaan uusi järjestelmä voidaan ottaa käyttöön vasta vuonna 2015.

Eduskunta on tammikuussa 2010 hyväksynyt sähköisen viestinnän direktiivien kansalliseksi voimaansaattamiseksi annetun hallituksen esityksen. Lainmuutos sisältää erityisesti kuluttajan asemaa parantavia ehdotuksia. Esimerkiksi viestintäpalveluita koskeva yleispalveluvollisuus kattaa tulevaisuudessa selvemmin myös vammaisten käyttäjien oikeudet. Vammaisille käyttäjille on lain tultua voimaan tarjottava samat perusviestintäpalvelut kuin muillekin käyttäjille näiden oikeuksia vastaavalla tavalla. Esitykseen sisältyvät lait tulevat voimaan 25.5.2011.

Viestintävirasto on perustanut Yleispalvelun esteettömyys -työryhmän selvittämään mitä yleispalveluliittymiä koskevia tarpeita erityisryhmillä on, ja mitä vaatimuksia nämä tarpeet asettavat yleispalveluliittymien toteutukselle. Työryhmässä käsitellään muun muassa viittomakielisten erityistarpeita. Työryhmän tehtävänä on arvioida karkealla tasolla myös eri vaatimusten kustannusvaikutukset. Työryhmän tulee saada selvityksensä valmiiksi kesäkuun 2011 loppuun mennessä.

Liikenne- ja viestintäministeriön toimenpideohjelmassa *Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa* asetetaan vuosille 2011 - 2015 lukuisia tavoitteita, jotka edistävät osaltaan myös viittomakielisten esteetöntä tiedonsaantia ja osallisuutta. Erityisen tärkeitä ovat ohjelman ehdotukset televisiosisältöjen esteettömyyttä edistävästä palveluista sekä viittomakielisen sisällön ja selkokielen lisäämisestä julkishallinnossa.

3.4.3 Johtopäätökset

Yleisradion viittomakielisen ohjelmiston osuus ei ole sanottavasti lisääntynyt vuodesta 1996 muun ohjelmatarjonnan moninkertaistuessa, eikä esimerkiksi viittomakielistä lastenohjelmatuotantoa ole tällä hetkellä lainkaan. Kokemukset saamenkielisten lastenohjelmien käynnistämisestä ovat osoittautuneet erittäin onnistuneiksi sekä kielenkehityksen että kieli- ja kulttuuri-identiteetin näkökulmasta.

Tekstitettyjen ohjelmien merkittävä laajennus palvelee myös viittomakielisten katsojien tiedonsaantitarpeita ja edistää etenkin perusoikeutta osallistumiseen. Kyseessä on kuitenkin viittomakielisille toissijainen vaihtoehto eikä uudistus myöskään paranna viittomakielisten lasten asemaa.

Internet on nopea ja tehokas tiedotuksen väline, mutta se ei saisi muodostua ainoaksi tiedottamisen muodoksi eikä myöskään pääasialliseksi väyläksi ohjelmatarjonnalle. Vaarana on muuten, että osa viittomakielisestä yhteisöstä, jonka ikärakenne on lisäksi vanheneva, jäisi yhä enemmän tiedonkulun ulkopuolelle. Toisaalta esimerkiksi lasten osalta Internet on hyvin käyttökelpoinen väline.

Viranomaisten viittomakielisen tiedottamisen johdonmukaisuudessa on kehitettävää. Viittomakielisiä käännöspalveluja tuottavia yrityksiä on hyvin vähän, mutta kehittämistä on myös viittomakielisen tiedottamisen merkityksen tiedostamisessa ja arvostamisessa. Myös Kuurojen Liiton tiedotustyön suhdetta viranomaisille kuuluvaan tiedottamiseen tulee selkiyttää. Erityisen tärkeää on, että viittomakielinen tuotanto saadaan tiedotettua keskitetysti. Tähän hyvän mahdollisuuden tarjoaa suomi.fi -portaali. Viittomakielisten tarpeet on lisäksi tärkeä huomioida kehitettäessä kriisiviestintää.

3.5 ERITYISRYHMÄT

3.5.1 Suomenruotsalainen viittomakieli

Suomenruotsalaisen viittomakielen asemaa pohdittiin ensimmäisen kerran virallisissa yhteyksissä vuonna 2005 valtioneuvoston kielikertomuksen valmistelun yhteydessä. Finlandssvenska Teckenspråkiga rf. toi tuolloin esille huolensa suomenruotsalaisen viittomakielen tilasta ja otti kantaa kielellisen varieteettinsa määrittelemiseksi omaksi kieleksi. Tätä oli edeltänyt suomenruotsalaiseen viittomakieleen kohdistunut Kuurojen Liiton ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen yhteinen tutkimushanke, joka nosti suomenruotsalaisen yhteisön omaa kieli- ja kulttuuri-identiteettiin liittyvää tietoisuutta. Suomenruotsalaisen viittomakielen asemaan liittyvät ongelmat sisältyvät myös Suomen viittomakielten kielipoliittiseen ohjelmaan.

Suomenruotsalaisen viittomakielen asema suomalaisen viittomakielen katveessa on hyvin kriittinen. Pelkkä tietoisuus erillisen kielen olemassaolosta on heikkoa. Tietoisuuden lisääminen suomenruotsalaisen viittomakielen olemassaolosta olisikin edellytys monille toimenpiteille.

Tarkkaa tietoa suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjistä ei ole. Arviot vaihtelevat 100 – 400 henkilön välillä, joten kielen voidaan katsoa olevan erittäin uhanalainen. Suomenruotsalaisista tulkeista on suuri pula, koska kielelle ole omaa tulkikoulutusta. Materiaalia on hyvin vähän eikä kieltä ole pystytty juurikaan tutkimaan, sillä muun muassa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkimus kattaa pääsääntöisesti vain suomalaisen viittomakielen. Suomenruotsalaisen viittomakielen kielenhuolto kuuluu viittomakielen lautakunnan toimialaan, mutta kielen käyttöä koskevien suositusten antaminen on ongelmallisempaa kielen suuren sisäisen vaihtelun takia. Kielen asemaa tukevaa työtä voidaan kuitenkin tehdä.

Suomenruotsalaisten viittomakielisten lasten määrästä ei ole kattavaa tietoa, mutta suhteutettuna kuulovammaisten lasten kokonaismäärästä tehtyihin arvioihin suomenruotsalaista viittomakieltä käyttäviä tai tarvitsevia lapsia lienee alle 20. Ainoa

suomenruotsalainen kuurojen koulu lakkautettiin Porvoosta vuonna 1993. Tällä hetkellä suurin osa lapsista käy todennäköisesti koulua lähikouluissaan, sillä ainoa kuulovammaisten erityisopetukseen erikoistunut ruotsinkielinen koulu sijaitsee Pohjanmaalla, Pedersöressä. Tulkkipulan vuoksi lapsilla on luultavimmin käytössään tulkkeja, jotka osaavat suomalaista viittomakieltä. Osa lapsista käyttää viitottua ruotsia. Myös perheille annettava viittomakielen opetus pohjautunee useimmiten suomalaiseen viittomakieleen, mikä osaltaan heikentää perheen mahdollisuuksia tukea lapsen kasvua identiteetiltään suomenruotsalaiseksi viittomakieliseksi.

Suomenruotsalaisten viittomakieltä käyttävien kuurojen muutto Ruotsiin jatko-opintoja varten on ollut melko yleistä. Siellä opintojen kieli on ruotsalainen viittomakieli, johon heillä on mahdollisesti ollut kosketus Ruotsin television viittomakielisen ohjelmatuotannon tai ystävyys-suhteiden kautta. Osa nuorista palaa Suomeen, mutta niin heidän kuin muidenkin suomenruotsalaisten kielenkäyttöä leimaavat lainatut ilmaisut suomalaisesta ja ruotsalaisesta viittomakielestä. Tämä uhkaa suomenruotsalaisen viittomakielen omaleimaisuuden säilymistä.

Suomenruotsalaisen viittomakielen aseman voidaan katsoa olevan tukala. On arvioitu, että ilman nopeita ja tehokkaita toimenpiteitä kieli tulee katoamaan 10 vuoden sisällä. Ongelmaksi katsotaan myös se, ettei kieltä erikseen tunnusteta lainsäädännön tasolla. Meneillään on kuitenkin myös joitakin kehittämishankkeita kuten kirkkohallituksen käännöstyö jumalanpalvelusteksteistä sekä kaste- ja hautaansiunaamiskaavoista, Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama tiedotushanke SignWebb sekä pilotti viittomakielisestä tiedottamisesta paikallistelevisiossa (Welho).

Kaikki edellä mainitut ovat kuitenkin lyhyitä, määräaikaista rahoitettuja projekteja. Jos kielen tilanne halutaan pelastaa, on kattava strategia tarpeen. Strategiassa kieltä tulisi tarkastella eri näkökulmista: sen olemassaolon turvaamisen, lasten kielen oppimisen, palveluiden (mm. tulkkikoulutus) ja tutkimuksen varmistamisen; sekä lainsäädännöllisen aseman selvittämisen kannalta.

3.5.2 Kuurot maahanmuuttajat

Maahanmuutto Suomeen on lisääntynyt huomattavasti viidessätoista vuodessa, ja kansainvälistyminen näkyy myös viittomakieliyhteisössä. Kuurojen Liiton tietojen mukaan kuuroja maahanmuuttajia on noin 120 ja lähes 20:stä eri maasta. Suurin osa heistä on venäläisiä, jotka käyttävät venäläistä viittomakieltä äidinkielenään. Tarkempaa tilastotietoa kuurojen maahanmuuttajien määrästä tai olosuhteista ei ole.

Kansalaisuuslakiin (359/2003) sisältyy viittomakielisten näkökulmasta keskeinen tuore uudistus. Kuuron maahanmuuttajan ei kansalaisuutta hakiessaan enää jatkossa tarvitse osoittaa kahden eri kielen hallintaa, vaan kielitaidon osoittaminen suomalaisessa viittomakieleessä riittää korvaamaan suomen tai ruotsin kielen suullisen ja kirjallisen taidon (13 § 6 k)). Uudistus käynnisti Opetushallituksessa viittomakielen lisäämisen yleiseen kielitutkintojärjestelmään, jotta kielitaitoedellytykseen liittyvä kielitaidon arviointi tulee mahdolliseksi. Laissa säilyi kuitenkin edelleen maininta, että kielitaitoedellytyksestä on mahdollista poiketa aisti- tai puhevamman vuoksi (18 §).

Kansalaisuuslain uudistamisen lisäksi *laki kotoutumisen edistämisestä* (1386/2010) nosti esille kuurojen maahanmuuttajien kotoutumiseen liittyvät kielikysymykset, muun muassa osallistumismahdollisuudet kotoutumiskoulutukseen ja kielikoulutuksen sisällöt. Laki sisältää kotoutumiskoulutuksen kehittämiseen liittyvän Osallisena Suomessa -hankkeen, jossa kokeillaan vaihtoehtoisia ja joustavia tapoja maahanmuuttajien koulutuksen järjestämiseksi ja kehitetään koulutuksen sisältöä. Tavoitteena on kehittää kotoutumiskoulutukselle selkeä kolmen polun malli: (1) nopeasti työmarkkinoille suuntaavien polku, (2) erityistä tukea tarvitsevien polku ja (3) lasten ja nuorten polku.

Maahanmuuttajien kotoutumissuunnitelmat laaditaan joko kotikunnassa tai työ- ja elinkeinotoimistossa, mutta aiheen erityisasiantuntemusta lienee kaikkialla vähän. Kuurojen kansanopisto on ainoa oppilaitos, jossa maahanmuuttajia koulutetaan kokonaan viittomakielellä. Opinnot sisältävät muun muassa suomalaisen viittomakielen ja suomen kielen opetusta. Opiskelun rahoitusta tuetaan maahanmuuttajien ja erityisryhmien opintoseteliavustuksilla. Muualla tapahtuva opiskelu edellyttää usein tulkin käyttöä, mutta maahanmuuttajien tarpeisiin soveltuvia tulkkauspalveluja on saatavilla vain hyvin vähän. Etätulkkauksen käytön mahdollisuuksia tulisikin kiirehtiä.

Lakiin kotoutumisen edistämisestä sisältyy säännökset tulkitsemisesta ja käännöksestä. Lain 5 §:n mukaan viranomaisen on huolehdittava asian tulkitsemisesta tai kääntämisestä, jos maahanmuuttaja ei osaa kielilain mukaan viranomaisessa käytettävää suomen tai ruotsin kieltä taikka hän ei vammaisuutensa tai sairautensa vuoksi voi tulla ymmärretyksi laissa tarkoitettussa asiassa, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta. Viranomainen huolehtii mahdollisuuksien mukaan tulkitsemisesta ja kääntämisestä myös muussa maahanmuuttajan oikeuksia ja velvollisuuksia koskevassa asiassa.

Kuurojen maahanmuuttajien kohdalla tarve tulkkaukseen on kuitenkin laajempaa. Tulkkauspalvelulaki edellyttää, että tulkkauspalvelua hakevalla on kotikunta Suomessa. Näin ollen vain osa maahanmuuttajista voi käyttää tulkkauspalvelulain palveluita, kun taas osan kohdalla täyttyvät vain viranomaistulkkauksen edellytykset.

4 LOPUKSI

Työryhmän työskentely on pohjautunut oikeusministeriön vuonna 1996 viittomakielen oikeudellista asemaa kartoittaneen työryhmän mietintöön ja erityisesti sen selvittämiseen, miten mietinnössä annetut suositukset ovat käytännössä toteutuneet. Tämän lisäksi työryhmä on selvittänyt viittomakielisten asemaa myös laajemmin. Työssä on omaksuttu lähtökohdaksi perusoikeus- ja ihmisoikeusnäkökulma.

Viittomakielisten oikeuksia koskevassa kehityksessä on ollut selviä hallinnonalakohtaisia eroja. Joillakin osa-alueilla lainsäädäntöön on kirjattu myönteisiä uudistuksia. Toisaalta niiden toimeenpano ei välttämättä aina ole toteutunut perustuslain hengen mukaisesti. Osassa suositusten kattamista kysymyksistä taas muutoksia ei viidessätoista vuodessa ole juurikaan tapahtunut.

Viittomakielisen yhteisön jäsenille myönnettyt oikeudet ja palvelut näyttävät usein tarjoutuvan vain kuurouteen liitetyn vammaisuuden määrittelyn kautta, eivätkä kieli- ja kulttuuriryhmän oikeuksien perusteella. Muihin perustuslain 17.3 §:ssä mainittuihin kieliin nähden viittomakieli mainitaan lainsäädännössä harvemmin. Vamma- ja kielinäkökulmien rinnakkaisuus on kuitenkin mahdollista, kuten YK:n yleissopimus osoittaa.

Käytännössä merkityksellistä on viranomaisten tietoisuus viittomakielestä sekä sen merkityksestä kieli- ja kulttuuriyhteisölle. Viittomakielinen yhteisö tulee lisäksi osallistaa sitä koskevaan päätöksentekoon alusta asti. Nämä lähtökohdat ovat myös YK:n yleissopimuksen perustavanlaatuisia periaatteita.

Viittomakielisten asemaan vaikuttavia päätöksiä tehdään monilla eri hallinnonaloilla. Työryhmän työskentelyn aikana tarve hallinnonalojen rajat ylittävään jatkuvaan yhteistyöhön on tullut selvästi esille. Koordinaatio on erityisen tärkeää tämänhetkisessä taloudellisessa tilanteessa, jossa sekä kuntien että Kuurojen Liiton resurssit ovat niukat.

Sille, miten hallinnonalojen välinen yhteistyö käytännössä toteutetaan, on eri vaihtoehtoja. Tarkoituksenmukaisinta lienee, että yhteistyötä vahvistetaan jo olemassa olevien rakenteiden puitteissa. Eräs mahdollisuus varmistaa riittävä tiedonkulku ja yhteistyö on oikeusministeriön yhteydessä toimiva kieliain neuvottelukunta, jossa viittomakieltä koskevilla kysymyksillä voisi olla oma erillinen asemansa.

Kuurojen Liitto ry:n ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen valmisteleva Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma julkaistiin vuonna 2010. Ohjelmassa kiinnitetään huomiota viittomakielen kehittämistarpeisiin ja annetaan lukuisia suosituksia toimenpiteiksi lainsäätäjille, viranomaisille ja muille toimijoille. Myös ohjelman suosituksia tulee viedä eteenpäin.

Tausta-aineisto:

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010. Opetushallitus.

Haaksilahti, Tiina: Syksyllä 2008 tehty kysely keväällä 2008 viittomakielen ohjaajaksi valmistuneille, 2009 (julkaisematon).

Hallberg, Karapuu, Scheinin, Tuori, Viljanen ym.: Perusoikeudet, Oikeuden perusteokset-sarja. WSOYpro, 2005.

Junkala, Pekka – Tawah, Sanna: Enemmän samanlaisia kuin erilaisia. Romanilasten ja –nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2.

Kohti esteetöntä tietoyhteiskuntaa. Toimenpideohjelma 2011–2015. Liikenne- ja viestintäministeriö, ohjelmia ja strategioita 1/2011.

Kumpulainen, Timo (toim.): Opettajat Suomessa 2010. Opetushallitus, koulutuksen seurantaraportit 2011:6.

Lukiokoulutuksen kehittämisen toimenpide-ehdotuksia valmisteleavan työryhmän muistio. Opetus- ja kulttuuriministeriö, työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:14.

Oikeustulkkauksen selvityshanke. Asiantuntijatyöryhmän raportti opetusministeriölle 2008.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutos ja täydennys: Oppimisen ja koulunkäynnin tukea koskevat muutokset. Opetushallitus, 2010.

Rasmus, Marja: Saamelaisuus on kuin lahja. Saamelaislasten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomen saamelaisalueella. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 1:2008.

Rautavaara, Aulikki – Kokko, Jouko: Kuulo- ja puhevammaisten verkostoituvat tulkkipalvelut. Selvitys alueyhteistyön tuloksellisuudesta ja vaikutuksista. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006: 51.

Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma. Kuurojen Liitto ry ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2009. Luettavissa <http://www.kl-deaf.fi/kipo> (myös viittomakielellä).

Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010–2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4.

Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006.

Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2009.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (VASU). Stakes, Helsinki, oppaita 56:2000.

Viittomakielinen kirjasto, työryhmän ehdotus toimintamalliksi. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:9.

Viittomakielisten teatteripalveluiden kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:36.

OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

ISSN-L 1798-7105
ISBN 978-952-259-130-2 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 VALTIONEUVOSTO
www.om.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 STATSRÅDET
www.jm.fi